

**A' KÖNYV-
OLVASÁSRÓL.**

MÁSODIK KIADÁS.

N. 9. 31.

*Bibliothecae Scholar. Libr.
Magyar-Ovariensis.*

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
EGYETEMI KÖNYVTÁR
SZEGED

ANDRÉ KOSTOLANY
HAGYATÉKA

A'

KÖNYVOLTASÁSRÓL.

MÁSODIK,

nehány tárgyjejtegető érdekes jegyzésekkel,
's egy új szerkezetű toldalékkal bővített,

K I A D Á S.

VESZPRÉMBEN,

RAMASSETTER KAROLY' BETÜIVEL.

1848.

Könyveket úgy olvass, hogy általók jobb és tudósabb lehess.

A' KÖNYVOLVASÁSRÓL.

ELŐSZÓ.

Ha már ezelőtt néhány ezer esztendővel — midőn különféle ismereteknek írásban teendő közlése, a' fejlettebb elmekészségnek, tudományos intézeteknek 's alkalmas írószereknek akkori szüke miatt, csak ritkán és nehezen történhetett — illy tapasztalásból kitünő állításra fakadt a' Predikátor nevű szent könyvnek szerzője, hogy „a' sok könyvirásnak nincsen vége;“ mennyivel inkább illik ezen észrevétel a' későbbi időkre, jelesen mióta XV. században a' könyvnyomtatás mestersége föltaláltatván, és a' simultabb nemzeteknél mindég nagyobb folyamatba és tökéletességre jutván, az illyképen közrebocsátott irományoknak csupa

jegyzékeiből majd számosabb kötetek támadnának mostan, hogysen régenten egész írott munkák találtattak? ¹⁾ *)

Ebből ugyan, mivel tagadhatlan, hogy a' könyvek általában az észderülést és csinosodást az emberben nagyon elősegítik — több szem kettőnél többet látván, 's olly uton, mellynek törésében és egyengetésében annyi okos elmés férfiú előre dolgozott, tovább haladni, nem szinte nagy fáradságba telvén — természetesen és rendszerint az látszik következni, hogy, a' kiadott könyveknek időnkint növekedő számához képest, az embereknek is, kik hivatalból vagy hajlandóságból könyveket olvasni szoktak, a' tudományokban és az erkölcsösödésben napról napra nagyobb előmenetelt szükséges tennie: azonban a' tapasztalás nyilván azt mutatja, hogy sokan, ámbár a' könyvolvasásban majdnem szünet nélkül foglalkoznak, még is tudományos, és kivált erkölcsi tökéletesedésüknek olly csekély tanújeleit adják, hogy igazán sajnálni lehet a' drága

*) A' jegyzések ezen érzekezés végén következnek.

időt, ha egyebet nem kellene is, melyet arra töltöttek. Ennek pedig nem más közönségesen az oka, hanem hogy kevesen értik 's tartják a' könyvolvasásnak czélszerű rendjét és módját, melly nélkül igaz és sükeres tudósságra 's erkölcsösödéstre az által szert tenni lehetetlen.

Hogy tehát különösen azok, kik nem csupa időtöltésnek vagy hiú gyönyörködésnek okáért, hanem valóságos tanulni és csinosodni kívánó szándékból adják a' könyvolvasásra magukat, mindazonáltal ebbeli céluknak megesszöközlésére alkalmas tanácsadó 's vezető nélkül szükölkednek, jobb foganattal gyakorolhassák az olvasást: nem leszsz, ugy vélem, sem időtlen sem kelletlen, e' fontos tárgy iránt némelly gyakorlati utasításokat 's rendszabályokat velek jóakarólag közleni; előbb ugyan akárminemű könyvekre általában, azután pedig különösen a' Bibliára avagy szent írásra nézve; toldalék gyanánt végre hozzá adatván két rövid értekezés: egy a' szemeknek, ugy-mint olvasásra teljességgel szükséges szer-

számoknak, illendő gondviseléséről, 's egy ezen uj kiadásban *) az emlékezetről, mint olvasásból merithető haszonra nézve szintugy nélkülözhetlen lelki tehetségről.

1. §.

Könyvet olvasni tulajdonképen és szoros értelemben annyit tesz, mint megtudni akarni, miként gondolkodtak 's mit irtak bizonyos tárgyról mások, a' végre hogy a' könyvben előterjesztett eszméket 's elveket kiki a' magáéival, ha nála illyneműek már találtatnának, öszve hasonlítván, vagy ha nem volnának, jól kitanúlván, megfontolván és fejébe oltván, tudáskörét illyképen tágasítsa, földeritse, és tökéletesedésére fordítsa. Első és fő dolog tehát, mellyre akárkinek a' könyvolvasásban kell ügyelnie, abban áll, hogy azon könyveket, mellyekből magának eszére és szívére nézve, hasznos táplálékot szerezni akar, mindjárt előre szorgalmasan kikeresse és megválogassa. Mert nem mind jó az, a' mi első tekintetre jónak látszik; sem nem igaz mindenkor, a' mi szépen es kellemetesen mondatik: sőt az igen pompás és sokat ígérő

*) Az első kiadás 1832 Pesten nyomtatott Egyházi folyóírás 2-dik füzetében jelent meg.

homlokirat, mellyel egy napvilágra jött új könyv diszeskedik, és a' nagyon mesterséges czifrázatu vagy kecsegtető írásmód, mellyel a' könyvszerzőnek különben csekély belértékü, vagy éppen fonák irányzatu készitménye körül fátyoloztatik, nem ritkán alattomos előregyanitható 's óvakodásra intő jelensége a' hiú dicsvágnak, vagy alacsony önhaszonkeresetnek, vagy, a' mi sokkal rosszabb, a' méz közé vegyített méregnek, és rózsák közt lappangó kigyónak, az az: a' vigyázatlan, vagy együgyü és gyanakodni nem tudó olvasókat ámitgatni törekedő gonosz szándéknak. Legalább az semmi kétséget sem szenved, hogy a' divatozó, és naponkint szaporodó elméleti vagy szépművészeti könyveknek özönében hasonlithatlanul nagyobb számmal találhatunk olyanok, mellyek középszerű elméktől 's úgy nevezett féltudósoktól, különféle mellékes, vagy éppen ravasz indokból származtak, és így nem csak valóságos haszon nélkül, hanem inkább tetemes kárral olvastatnak, mintsem olyanok, mellyeknek szerzői érett eszű, sükeres ítéletű, nagy tudományu és derék erkölcsi jellemű emberek lévén, olvasóikat az igaznak bővebb ismeretére, és a' jónak szivelesebb gyakorlására, 's így kívánatos tökéletességre vezérteni képesek volnának.

Általában tárgyilletőleg vizsgálta a' dolgot, három rendre oszthatni leginkább fel ama' könyveket, mellyeknek olvasását, hogyha nem

káros, minden bizonnyal haszontalan foglalkozásnak kell tartani, 's következőleg akárkinék sem, a' ki önnön igaz javát szereti, és cselekedetét idővel meg nem akarja bánni, de kiváltkép a' gyakorlatlan elméjü és lengeteg szívhajlékonyságu ifjaknak teljességgel nem lehet javasolni. Ide tartozandók először azok, mellyek magukban igen silány szert foglalnak és csupa mulatságra is alig alkalmasok; másodszor azok, mellyek mohon és vigyázatlanul olvastatván, mind az érzésre mind az észre és elmére nézve könnyen veszedelmet okozhatnak; harmadszor 's utoljára azok, mellyek egyenesen és föltett szándékból a' végre irottaknak lenni látszanak, hogy az olvasónak gondolkodásmódját tévelygésre csábithassák, és szívét egészen megrontsák. Mind a' három rendbélieket egyenkint közelebből tekinteni, és teljesebben előre megismerni szükséges.

2. §.

Vannak bizonyos időközök e' változékony életben, midőn az ember súlyosabb hivatalbeli dolgain és csoportos gondjain örömetst tágitani akarván, azonban elméjének fölvidámitására 's új erőnek szerzésére más jó alkalmat hamarjában nem találván, a' könyvolvasásban keresi enyhülését. Magában semmikép sem rosszszalható, sőt igen is helybenhagyható 's ajánlásra

méltó gondolat: csak tárgyai azon könyveknek, melyek ilyenkor elővetetni szoktak, ne volnának gyakorta olyanok, hogy, amint nagyobb résznyire hivalkodó és csekély tehetségű elméknek műhelyében, másoknak sokkal jobb és helyesebb efféle munkái után, majmolva koholtattak, úgy az olvasónak is — azonkívül hogy szemeit az olyasásban ekkint gyakorolhatja, és legföljebb még imitt amott egy különös szójárásra vagy furcsa ötleményre, mint a' szemétdombon vájkáló tyuk néha egy elvetődött árpa szemre, nagynehezen akadván, ezzel, ha tetszik, magát soványon mulathatja — más hasznot vagy könnyebbséget volóban nem szereznek; sőt annyiból nyilván ártanak is, hogy az embernek érzésügyelő (aestheticabeli) izlését, az az, a' szépnek, illendőnek, fölségesnek megítélésére alkalmas tehetségét, benne kellemetlenül érdeklik 's megvesztegetik; eszét különféle hibás véleményekkel 's előítéletekkel betöltik; kedvét más velős, fontos és sükeres munkáknak olvasásától lassankint elveszik, 's ezeknek voltaképeni megértésére ötet alkalmatlanná teszik.

Ilyen dibdáb agyszülemények pedig, melyek igazán kisebbségére és gyalázatára válnak fölvilágosodással és csínossággal kérkedő századunknak, minden ágaiban a' tudományoknak untig találtatnak! úgy hogy őket a' tudományokban jártas férfiaknak is, méglen szorosabb vis-

gálat alá nem veszik, sokszor nehéz más derék és talpra esett munkáktól mindenkép megválasztaniok: mennyivel inkább szükséges tehát jól vigyázniok a' tapasztalatlan ifjaknak, hogy efféle korcsfajzatokkal, még csupa időöltésnek okáért is, barátságba ne ereszkedjenek? Ugy is bizonyára sokkal rövidebb az embernek földi élete, és sokkal több másféle tudnivaló dolgoknak megtanulására van szüksége, hogysen illyes hiábanvalóságokra, 's illy foglalatos tunyaságra, idejét és pénzét vesztegesse.

3. §.

Az említett akárminemű tárgybéli izlésrontó, észcsavaró 's idővesztegető irományokon kívül, majd éppen olly számosak, vagy talán még számosabbak az ugy nevezett szép, az az, szívértékenyítő mesterségekhez és tudományokhoz tartozó munkák: mellyek a' helyesen vizsgálódóésznek, és kiváltképen a' jó lelkismeretnek tiszta és igazságos ítéletét mindenkor ki nem állják, 's ugyanazért, hogy ne ártsanak, igen nagy vigyázást, és szorgalmatos előrevaló gondoskodást is kívánnak. Illyenek nevezetszerint az enyelgős mesék, költeményes történetek (regények, románok), víg vagy szomorú színjátékok, gúnyiratok 's több hasonló.

Meg kell ugyan vallani, hogy az efféle munkák, ha jeles, ügyes és erényes szerzőktől vették 's veszik eredetüket, a' mellett mérsékelve, okosan 's annak idejében olvastatnak, nem csak elmevidámitó gyönyörködést okozhatnak, hanem az által, hogy az olvasót az igaznak elfogadására, és a' jónak teljesítésére, különös vonzással reá birni, és szinte elragadni képesek, észderítő és szivnemesítő eszközök gyanánt is szolgálhatnak. Legalább e' végből szokták a' szelidebb tudományok iskolájába járó ifjakkal még most is rendszerint megtanultatni 's könyv nélkül elmondadni kötött vagy kötetlen beszédű munkáit a' régi nevezetesebb görög és deák íróknak, hogy azokból mind az ékes írásmódra követni való példát, mind a' helyes és eszes gondolkodásban irányos oktatást vehessenek jó reménnyel maguknak. Ámde az is bizonyos, hogy, a' kik még ifjkorukban az ilyen érzésügylő vagy szivérdelő munkáknak olvasását fölöttébb kedvelik, és benne sem okszerű válogatást nem tesznek, sem illendő rendet 's módot nem tartanak, ha talán egyéb kárt nem vallanak is, az az, természetes eszüket és jó erkölcsüket tetemesen meg nem vesztegetik is általok; már csak azt is elég veszteség és ártalom gyanánt vehetik, hogy az illyes költemények nagyon elérzékenyítik 's megpuhítják a' szivet, az észnek pedig ferde vagy éppen ellenes irányt adnak, és

tündér világba helyezvén az embert, valóságos lételet és korlátos állapotját a' jelenvaló társas életnek vele megunatják; egy szóval, a' kívánt vidámság és elmegyönyör helyett, melyet ígérnek vala, többnyire állapotjához képest lehetséges önelégedését 's boldogságát rabolják el a' szívnek.

Azonban, igen közönséges, mellette pedig főképen veszedelmes eredménye a' szabadabban és kéjelmesen írt költeményes munkák gyakrabbi olvasgatásának az, hogy a' képzelődést akárkiben is, de leginkább a' természet-től már heves fiatal emberekben nagyon fölgulyasztani, különféle ál, csélcsap és tisztátalan képekkel 's ábrázolatokkal bemocskolni, a' nemöszönt és testi szerelmet időnek előtte fölébresztteni, vagy szertelenül nevelni, 's ennél fogva őket a' tiltott szerelmeskedésre, sőt a' végső zabolátlanságra és vad kicsapongásra, lassankint elkészíteni 's hajlandóvá tenni szokták. Ó! hány ifju siratta már meg élemedett és megjózanodott korában azon indulatos viselkedetet, mellyel ők ilyen mulatságos könyveken azelőtt annyira kapdoztak, hogy eszüket is elkábitották, erkölcsüket is megvesztegették miattok! Vagyon tudniillik, a' Példábeszések állítása szerint, olyan út, az az, olyan ügyekezet, vágyakodás, foglalatosság, melly az embernek elejénte jónak, helyesnek, ártatlannak látszik, de a' mellynek ki-

menetele halálos, avagy igen szerencsétlen és keserves.

4. §.

Igy lévén a' dolog az említett első és második sorozathoz tartozó könyveknek vigyázatlan és mérséktelen olvasmányára nézve, mit kelljen a' harmadik osztálybeliekről, a' józan észnek szózata, és a' hiteles tapasztalásnak tanúsága szerint, végre itélni, már maga is az illy könyvek nyilvános vagy rejtett nevű szerzőinek könnyen kinyomozható és majdnem szembetűnő gonosz szándéka elegendőképen megmutatja. Tudniillik, voltak minden időben, vannak és lesznek olly fordult eszű és romlott szívű emberek, kik, a' helyett, hogy velekszűletett jeles elmetehetségüket 's egyéb természeti készségüket, köz hasznu észműveknek alkotására, maguknak 's embertársaiknak tökéletesítése és boldogítása végett, illendőképen fordítanak, inkább illy ritka tulajdonságukkal a' religiónak és az erkölcsösségnek ostromlására, különféle hibás elveknek 's ártalmas véleményeknek terjesztésére, más gyengébb elmetehetségű, kevesebb tudományu és gyakorlatlan erkölcsű egyéneknek elcsábítására, föltett szándékból visszaélnék. Ugyan is, mivel ők, az illy veszedelmes könyvszerzők, saját vétkük s romlottságuk miatt, lélekelevenítő hit 's ezzel

őszvefüggő jámborság nélkül szükölködven, nyugodt elmével 's igaz önelégedéssel nincsenek, valójában nem is lehetnek; tudják ellenben, vagy legalább méltán gyanítják, hogy más istenfélő 's erkölcsös életű emberek, a' meddig erős hitbeli 's erkölcsi meggyőződéssel bírnak, náloknál mindenkép csendesebb lelkismeretűek és boldogabbak: embertelen irigységtől és kárkivánástól indittatván, megvetik minden mesteriségüket, melly által ezen meggyőződést benneknél alább szálithassák, sőt, ha lehetséges, egészen fel is forgassák.

Hogy pedig annál könnyebben és bizonyosabban elérhessék ezen gonosz czélukat, nem mindenkor merik lélekvesztő fegyverükkel nyilván és egyenesen megtámadni azokat, kiket kelepczébe dönteni akarnak; attól tartván, nehogy illyképen őket mindjárt előre megrezzentsék, és maguktól egészen elidegenítsék: hanem többnyire róka módjára hozzájuk simulván, alattomban és mellestleg incselkednek utánok; midőn vagy közbevetett hímes szavakkal, megszűnően kölcsönözött okoskodással, hosszsúra nyújtott kerekbeszédekkel, igen nagy feneket kerítvén ama' képtelen és nyílt igazságokkal megférhetlen állításukat, mellyeket olvasóikkal mindenkép elhitetni akarnak, azon törekednek, hogy figyelmüket az okoskodásban ejtett szarvas hibáiktól elvonják, 's elméjüket hiú, gáncsos és igaztalan következtetéseiknek, tolda-

lékaiknak, jegyzéseiknek helybenhagyására észrevehetetlenül elkészítsék; vagy a' legszentebb hitágazatokat, törvényeket, szertartásokat, őket semmikép sem illető joggal megrostálván és rázogatóván, azoknak sükeres, világos, észgyőző okait készakarva elmellőzik, vagy csak résznyire és futólag érintik; látszatos akadékaikat, hiányait 's gyengébb oldalait viszonttag szorgalmatosan kiemelik, és ravaszúl nagyítván, vagy fonákul elcsavarván, mesterségesen öszveszött, 's már elégszer derekasan megeczáfolt ellenvetésekkel újra hamisan vádolják; vagy rövidebb de annál hatékonyabb és veszedelmesebb uton, mellyet nevezet szerint Voltaire és czimboratársai választottak, egykét hatalomszóval lealázzák, kigúnyolják, nevetségessé teszik.

Már pedig tapasztalhatólag bizonyos az, hogy az álokoskodások (sophismák) és helytelen vitatások, de leginkább a' vakmerő gyalázások, mellyeknek azelőtt senki okos észszel hitelt nem adott, sőt mellyekről irtózás nélkül nem is gondolkodhatott, ha némelly nagy hírű 's tekintélyű, jóllehet mellette gonosz és hamis lelkű íróknak közre bocsátott munkáiban vegyesleg előkerülnek, és vigyázatlanul olvastatnak, idővel majd szintolly rossz következményeket szülni képesek, valamint az embernek önmagától kigondolt és magában táplált hibás és képtelen véleményei. Mert, midőn az igaztalan ügynek ama' szemtelen védői olly bátran

és fennyen mondogatják (de meg nem bizonyítják) hogy a' dolog, melyet vitatnak, nyilván való, a' józan észnek megtagadása nélkül kétségbe nem vehető, minden okos embernek ítéletével megegyező; mások is, nehogy tompa észűeknek, tudatlanoknak, fonákhitűeknek, stb. szélteben hireszteltessenek, gyáva szemérmességből sokszor úgy tetetik magukat, mintha velek egyet értenének; méglen utoljára eme' színlésből valóságos és indutatos vélekedés nem keletkezik benne.

5. §.

Ezen kész veszedelem, melyet a' csábító rossz könyvek, mind az igaz religió követőire, mind a' polgári társaságra nézve, könnyen okozhatnak, sőt, az által hogy a' vallástalan-ságra, az erkölcsromlásra, és féktelen szabadság kivivására tágas utat nyitottak, valóban is okozni már nem egyszer tapasztaltattak — e' kész veszedelem szeme előtt forogván hazánkban is az illető országos törvényhozó testületnek: nehogy efféle könyveknek dögletetes mé-telye szüntelen meszszebb terjedvén, több meg több előre gyanakodni és kellőleg óvakodni nem tudó együgyűeket megvesztegessen, olly viszszaalkelő sajtótörvényeknek alkotásáról intéz-kedett, mellyek szerint a' többi közt jelesen a' nyilvános hitgunyoló 's erkölcsrontó könyveknek

szerzői vagy szerkesztői és kiadói vagy nyomtatói szoros felelet terhe alá vonattassanak, és vétségüknek mivoltához képest, ebbéli törvényszegésükért szigoruan meglakoljanak. Méltán is bizonyára: mert az illy könyveknek elegyes olvasása által, nem hogy valaki a' hasznos ismeretekben és az erkölcsösödésben gyarapodnék, inkább az igaznak csupa látszatját valóságos igaz gyanánt elfogadni, a' gonoszt pedig aggodalom nélkül elméjében forгатni, és pirulat nélkül, sőt még dicsekedve is mások előtt emlegetni, és végre tartózkodás nélkül elkövetni tanulja.²⁾

De ha mindjárt sem egyházi sem világi tilalom által nem volna is illy veszedelmes könyveknek közlése és olvasása illendő korlátok közé szorítva; ezt már maga a' természet törvénye, melly akárhonnán közelítő veszedelemnek szorgalmatos elkerülését parancsolja, kineknek általában, kiváltképen pedig azoknak, kik, bármelly okra nézve, hitüket 's erkölcsüket igazán félthetik miatta, valósággal a' lelkesmeretnek hagyománya által megtiltotta. Nem is mentheti magát senki okosan ama' helytelen kifogással, hogy nincsen olly rossz könyv, melyből valami jót, noha melleleg vagy tagadólag is, tanulni nem lehetne; vagy, hogy annak, ki valamelly gyanús könyvet csak nagyjából és tulajdonképeni részvétel nélkül olvas, semmi veszedelemtől nem kell félnie. Mert, amint

zavaros és megvesztegetett kútforrásból tiszta és egészséges vizet meríteni nem lehet: úgy fonák eszü és gonosz szivü íróknak munkáiból helyes és üdvös oktatást valljon ki szedegethet? Azután, ha mérget, kivévén mikor kis mértékben és óvatosan orvosság gyanánt rendeltetik, akárkinek még csak kóstolni sem tanácsos; a' botrányos könyveknek olvasása legföljebb azoknak nem annyira ártalmas, kik elegendő készüllettel, 's olly szándékból fognak hozzá, hogy fölfödözhessék a' benne találkozó képtelen állításokat, és tévelygésbe ejthető ravaszságokat, egyszersmind pedig, másoknak illendő óvására, sükeresen és nyilvánosan meg is czáfolhassák.

6. §.

Kivilágosodván eddig, micsodás könyvektől kell akárkinek is, de leginkább a' könnyen elcsábitható ifjuságnak, ha kárát látni nem akarja, szorgalmasan őrizkednie; a' következetes rend és összefüggés magával hozza, hogy már most azon könyvek is, melyeket az olvasásra egyebek előtt választani illik, röviden megemlitessenek. Ezek pedig általában háromfélék lehetnek — amint az előbb említett ártalmas könyvek is három fokozatban elkülönözve vizsgáltattak — ugymint: szükségesek, vagy hasznosak, vagy vidámitók. Szükségeseknek

mondhatni azokat, mellyek egyenesen és eszközketlenül az ember lelki vagy világi boldogságának előmozdítására szolgálnak, a' mine-műek, valamennyi emberekre nézve, a' religiót és az erkölcstudományt tárgyazó és fejtegető munkák; minthogy, a' Bölcsesség' könyvének előadása szerint, hiú az embernek akármelly egyéb tudása, hacsak az Istennek és Istenre vonatkozó dolgoknak ismerete nincsen benne.³⁾

Ezenkívül, amint valaki bizonyos állapotra vagy hivatalra adta magát, azonkép mindenkinek olly könyvek lehetnek szükségesek, mellyekben ugyanazon állapotnak 's hivatalnak illendő viselésére czélalkalmas talpigazságok, gyakorlati rendszabályok 's utasítások foglaltatnak: p. o. az egyházi személyeknek főképen ollyanok szükségesek, mellyek a' hittudományról és lelki dolgokról — a' joggyakorlóknak 's ügyvédeknek ollyanok, mellyek a' törvénytudományról — az orvosoknak ollyanok, mellyek a' nyavalyákról és a' betegeknek gyógyításáról — a' gazdáknak ollyanok, mellyek a' házi vagy mezei gazdaságról stb. — értekezőleg kívánatos oktatást adnak.

A' hasznosok közé viszontag számlálhatni olly könyveket, mellyek, ha egyenesen és eszközketlenül nem is, legalább eszközösen és mellékesleg arra valók, hogy általok akár-minemű állapotú és hivatalú ember, az észnek és a' szívnek nagyobb csinosodásához jutván,

különféle kötelességeinek ügyesebben és pontosabban megfelelhessen. Illyenek a' többi közt az ész- vagy rendes gondolkodás-tudománynak (logica), tiszta bölcselkedésnek (metaphysica), természetvizsgálásnak (physica), honi és közönséges történetírásnak, szónoklatnak, költészetnek, nyelvtudománynak stb. nevezetesebb 's értékeny írásmódon szerzett tárgykönyvei: mellyeknek figyelmetes olvasgatása kiváltképen azokra nézve ajánlható, kiknek illyszerű tudományokban nyilvános eleven szóbeli oktatást, másokkal együtt, venniük nem lehetett.

Végre a' vidámitó 's gyönyörködtető könyvekhez jelesen tartoznak a' jobb izletű és tisztességes tartalmu költeményes munkák, nevezetes útiírások, barátságos avagy nyájas levelezések, tudományos vagy országlati (politicabeli) ujságlapok 's több effélék.

Mind a' három előszámlált felekezetű könyvek iránt kettőre méltó leginkább vigyázni: első az, hogy akárki a' szükséges könyveknek olvasására általában több időt és nagyobb szorgalmat, mintsem a' hasznosokéra 's ezekére ismét többet és nagyobbbat, mintsem a' vidámitókéra fordítson: mert a' könyvekben foglalt különféle igazságok 's ismeretek közül, némelyeket nem tudni, ámbár nem dicséretes, de nem is vétkes; egyebeknek nem tudása pedig azonkívül hogy vétékül tulajdonítandó lehet,

legnagyobb zavarba 's alkalmatlanságba is keverheti sokszor az embert. Másik az, hogy a' ki akármellyik rendbeli könyveknek helyes megítélésében és választásában, saját értelméhez és átlátóságához okosan nem bizhatik — a' mi gyakorta és sokaknál könnyen megtörténhetik, — más érettebb eszü, sükeresebb itéletü és nagyobb tapasztalásu férfiakhoz folyamodni, 's tőlök ez iránt alkalmas tanácsot kérni ne sajnáljon. Így lészen, hogy mindenkor nagyobb foganattal és időnyereséggel fog olvashatni.

7. §.

Nem elég azonban, az olvasni való könyveket jól meg tudni egymástól választani, és csak a' jelesbeket közülök, magának tartani; hanem egyszersmind bizonyos rendet és tanulásmódot is szükséges az olvasásban követni. Minden egyéb előtt, mivel a' könyvolvasásnak fő és végső czélja tulajdonképen az, hogy általa az ember a' tudóságban és bölcseségben mennél tovább annál inkább gyarapodjék; Plinius és Seneça tanácsa szerint, nem annyira sok könyvet, mint könyvekből sokat (non multa, sed multum) az az, nyomosan, elmélkedve, és magára alkalmaztatva kell olvasni. Mert, amint testiképen nem az olyan-nak szolgál legjobban egészsége, a' ki sokfélét eszik, hanem a' ki testének természeti minémü-

ségehez szabván evését, csak annyi 's olly ételt, még pedig jól megrágva vesz magához, a' mennyit 's millyent gyomra valósággal megemészthet és vérré változtathat: szintugy a' léleknek tudósság- és bölcseségillető gyarapodása is az olvasás által akkor eszközöltetik fogatanosan, ha valaki sem egyebet, mintsem eszével fölérhet és voltaképen átérthet, sem többet, mintsem gondolatjában rendbe szedhet, és emlekezetében alkalmasint föntart-hat, egy húzomban nem olvas. Máskint a' csupa olvasás, a' nélkül hogy általa valakinek helyes oktatást vagy erkölcsi jobbúlást nyerni törekedő, igaz eltökélett szándéka legyen, valósággal nem egyéb lelki henyélésnél; minthogy ilyenkor a' lélek, midőn mellette csak idegen észképzeteket hágy elosontani, magát valóban szenvedőleg viseli; és ha ezen észképzetekből semmit sem tud vagy akar magánál föntartani, az egész olvasás nála csak annyit ér, mint egy álomlátás, melly hamar elenyészik.

Legalább annyi bizonyos, hogy a' rend-nélküli sokolvasás, értelmesség helyett, melly még is fő alkuja és kelleke a' tudásnak, inkább zavarodását szüli a' képzeteknek, és ama' büszke önelegendőséget, melly szerint minden-féléből valaminek fölfogásán teljességgel megnyugodván az ember, a' szoros vizsgálásnak komolyságát megveti, és az igazságnak vele-jébe eszközlendő behatást, gyűlöletes iskolai

zsarnokságnak tartja. Ebből pedig közönségesen következik, hogy az ilyen sokat olvasni szeretők, ha nyomos értekezésre és tárgytegetésre kerül a' dolog, legottan érzik, sőt nyilván ki is mutatják elméleti ügyetlenségüket és nyomoruságukat. Avagy mi az oka, hogy a' régi tudósak többnyire járatos észszel és mély belátásu ítéllettel bírtak? Nem az-e, hogy kevesebbet olvastak ugyan, de annál többet elmélkedtek, 's elmélkedésüknek eredményét gyakorlásba venni el nem mulatták. Tudniillik maguk akartak gondolkodni, és cselekvésüknek határozó okai lenni inkább, hogysem másokat, még pedig sokszor nem szinte derekas eszüet, hagytak volna gondolkodni és mintegy kezeskedni helyettük.

8. §.

Mivelhogy tovább akármelly emberi cselekedetben különös figyelemre méltó a' s z á n d é k; nem csak azért, mert tőle függ leginkább a' cselekedetnek jó vagy rossz, helyes vagy helytelen belső minémüése; hanem azért is, mivel általa ki lehet alkalmasan nyomozni, meg lehet határozni azon eszközöket, melyek a' felvállalt cselekedetnek szerencsés kimenetelét elősegíteni szokták: illendő, hogy az olvasásra nézve is, mielőtt hozzá fogjon valaki, szíve szerint tudakozza magátol, miért akarja éppen ezt

vagy amazt a' könyvet, és miért éppen most leginkább olvasni? Ugyanis a' válasz, melyet neki belső érzete adni fog, mind azt, ha bátran és jókor belé kaphat-e az olvasásba, mind ama' szempontot, melyből kiindulva szükséges kiváltképen valamelly könyvet olvasnia, egyenesen meg fogja ismertetni vele. Így nevezetesen, a' ki azért adja magát az olvasásra, hogy tudományos ismereteinek körét bővítse, vagy észügyelő elmeélességét gyakorolja, nem fog kétség kívül, ha célkövetőleg akar olvasni, e' végre ajtatos vagy szívértékenyítő könyvet választani: amint viszontag az olyan, a' ki főképen lelki épülésére szert kíván tenni, — p. o. a' lelki gyakorlatok ideje alatt, a' minéműek az egyházi növendékek által, koronkint a' papnevelő intézetekben, tartatni szoktak, 's a' minéműeket más korosabb, és lelki pásztorkodással foglalkozó férfiak szintugy hazánkban is már itt ott folyamatba hozni, igazán üdvös eredménnyel kezdetek — ezt a' lelki épülést igen föllengő és egyre bölcselkedő tárgyakról irt könyvekben, annyival inkább csupa gyönyörködtetőkből, nem fogja okosan keresetni.

Megtörténhetik néha mindazáltal, hogy valamint különféle bogarak, sőt egy felekezetűek is, szintazon virágból különféle nedvet és táplálékot szíznak maguknak, ugy azon egy könyvet többféle olvasók, vagy talán éppen azok is, kiki saját szándékának vezérlése szerint,

többféleképen használni fogják. P. o. Tacitus munkáit máskép fogja olvasni az iskolagyermek, máskép a' politikus, máskép a' psychologus, megint máskép a' belletrista. Az iskolagyermek megelégszik avval, ha Tacitus szabatos deákságát az anyanyelvre fordítani, és némelly ékesebb szójárásait kiválogatni tudja. A' politikus (kormánytudós) leginkább olly helyeken fog mulatozni, a' hol az országlásnak és polgári rendtartásnak különös sarkelvei kerülnek elő. A' psychologus (lélekvisgáló), elmelőlözvén az oskolai észrevételeket és országláshoz tartozó rendszabályokat, minden lerajzolt jelesebb történetekben csak az embert fogja, lelki minémüségére nézve, nyomozólag tekintetbe venni. A' belletrista (szépművész) viszonttag Tacitussal, mint szerzővel, fogja inkább, mintsem a' tőle szerzett történetírásnak tartalmával, magát gyönyörködtetni; egyedül amannak szép esztét, és ritka elmekészségét fogja csodálni. Innét vagyon, hogy sokszor ugyanazon könyvről olly igen különböző, sőt néha éppen ellenkező az ítélet: mivel tudniük majdnem mindenik olvasó más meg más szempontból nézi a' dolgot benne, más meg más ítélettel is van közönségesen felőle. Hogy tehát az olvasásra választott könyvnek valóságos mivoltáról igaz ítéletet hozhasson valaki, nem elég annak egész tartalmát figyelmetesen átolvasnia, hanem azt is, mi adott a' könyvszer-

zönek okot az írásra, és mi volt akkor föltett czélja, ki kell szorgalmasan nyomoznia: kinyomozhatja pedig, ha a' könyv elején talál-tatni szokott előbeszédet, 's az ugy nevezett bevezetést olvasatlanul nem hagyja.

9. §.

Megkivántatik ezenfölül az olvasóban, a' végre hogy hasznosan űzhesse e' szellemi munkát, a' tanítékonyság és akarminémű elő-ítélettől mentes részrehajlatlanság. Az első azt hozza magával, hogy a' ki jó sü-kerrel olvasni akar, azért olvasson, hogy való-ban tudtára legyen, bizonyos dologról mit itél-tek 's hogyan okoskodtak mások; megtudván pedig véleményüket, és saját tapasztalásával, ítéletével 's okoskodásával öszvetartván, ha ollyasra akad, a' mihez eddig jól nem értett, vagy a' miről valamennyire kételkedett, vagy hibásan vélekedett, azt, józan megfontolás és teljes meggyőződés után, önkint elfogadni és hasznára fordítani ne tartsa szigyennek; mert valamit nem tudni, ollykor igen is, de tanulni akarni soha sem szigyen. Ellenkezik ennek-okaért az igaz és dicséretes tanítékonyság amaz alacsony szolgálai majmozással, melly sze-rint valaki önmaga nyomozni nem mervén, vagy röstelvén, az idegen tekintélynek egész hódolattal enged, és akármelly nehezen hihető ál-

lításnak is, csakhogy a' szorgalmatos vizsgálásnak alkalmatlanságától megmenekedjen, vaktában hitelt ad. Erről írja Cicero (de nat. deor. l. 1. c. 5, 1.): „Az okoskodásban nem annyira a' szerzőket, mint az okértéket (mellyel t. i. ők állításaikat erősítik 's igazaknak bizonyítják) kell keresni. Sőt azoknak, kik tanulni akarnak, többnyire árt a' tanítónak tekintélye; mert megszűnvén saját ítélő tehetségükkel élni, mindenre, a' mit attól, ki hiteles előttök, megválasztva látnak, könnyen hajlanak. Azért nem hagyhatom helyben, a' mit Pythágorás tanítványairol értettem: kik, amint mondják, a' vetekezés közben valamit vitatván, midőn ennek okárol kérdeztettek, azt szokták felelni: Ő maga mondotta; ő maga pedig Pythágorás vala.“

Az előítéletnek hasonlóképen az olvasóra nézve majdnem mindenkor czélelleses következménye lévén — ugymint a' melly gátot vet a' vizsgálódó észnek, hogy igaz értékét valamelly dolognak vagy állításnak voltaképen át ne láthassa, 's illendőképén ne méltányolhassa — azt egészen félre kell tenni, és egyenes szívvvel nem arra, mit ígér a' könyvnek szerzője, vagy körülményeihez képest, mit várhatni tőle, hanem mikép teljesíti ígéretét, az az, mennyire igazak 's helyesek állításai, 'és bizonyító okai mennyit nyomnak, leginkább kell ügyelni. Minekokaért, a' melly könyvről valaki

előre magával elhitette, hogy tárgya csekély értékű, vagy kellemetlen érdekletű; következőleg hogy igen keveset, vagy semmit sem tanulhat, kívánsága szerint belőle, jobb, hogy azt ne is olvassa. Különben illyes felőle ejtett időtlen bal ítélete mellett, a' benne lelhető legnyomósabb igazságok, leghelyesebb észrevételek 's okoskodások, reá nézve, a' szántóföldben elrejtett kincs gyanánt, melyet ottan senki sem keres, nem is gyanít, haszontalanok maradnának: valamint viszontag az előre igen jelesnek gondolt, vagy másoktól dicsért könyvben olly különösségek is képzeltehetnek, melyek ott semmikép sem léteznek.

10. §.

Az olvasásban jó rendet is kell tartani, még pedig, mind az olvasnivaló könyvekre, mind az olvasás módjára, mind az időre nézve. A' mi a' könyveket illeti: azonkívül hogy a' följebb (6. §.) már említett javaslat szerint, a' szükségeseeknek a' hasznosokhoz, 's ezeknek megint a' vidámitókhoz képest, elsőbbséget kell engedni, még az egyfélékből sem tanácsos mindent, a' mi eszébe jut az embernek, vagy történetből kezébe akad, öszsze viszsza olvasni, és egyik tárgyról a' másikra, melly az előbbivel tán semmi öszvefüggésben nincsen, lepke módra mintegy átröpdesni. Sőt, a' jó rend azt

kivánja, hogy bizonyos fölvetett tárgyról, vagy tudományról, elsőben olly könyvek olvastassanak, mellyek a' többi efféléknek megértésére alkalmatosan elkészítik az elmét, 's mellyek emezekre némi világosságot árasztanak; következőleg kívánatos, hogy a' könnyebb megfoghatásuakkal az olvasás kezdődjék, 's így lassankint történjék az átmenetel olyanokra, mellyek mélyebben fejtegetik a' dolgot, 's ugyanazért nehezebben is érthetők lenni szoktak.

Szintugy az olvasásnak módjára nézve szükséges, hogy, a' mennyire csak kitelik valakitől, egy végben és folyvást olvassa el azon munkákat, mellyek ugyanazon tárgyról vagy tudományról irattak, 's egyféle dologhoz tartoznak. Ez, nem csak megszokozli a' gondolatoknak öszvekött egységét, hanem az emlékező tehetséget is (mellyről a' II. toldalékban különös értekezés található) nagyon elősegíti az emberben; minthogy általa minden rokon gondolatok és tárgyadományok szorosabban öszvefüggesztetnek, az elmébe mélyebben benyomódnak, és több odavaló képszövetkezetek és képzetűjitások támadnak: ha kivált ollyan nevezetesebb mondások vagy igazságok, mellyek egyik vagy másik efféle könyvben, az előszöri olvasáskor elegendőképen észre nem vetettek, 's így a' gondolatoknak valóságos tárgyaivá nem válhattak, több ízben is elolvastatnak. Valamint pedig, ellenkező tekintetben, nem ke-

vés hátramaradást okoz a' tanulásban, az igen sokféle munkáknak elegendő olvasása, a' hol egyik tárgynak nyomadéka a' másikat nagyon meggyengíteni, vagy egészen eltüntetni szokta: úgy az egyfélének gyakortai félbeszakasztása is kár nélkül ritkán vagyon; minthogy ilyenkor az észképek sora hirtelen szétbomolván, ezt nehéz azután ismét helyre állítani, 's illendőképén folytatni. Sőt gyakorta megtörténhetik, hogy a' legfölségesebb gondolatok, mellyek az elmében már kifejtődni kezdettek, illy félbeszakasztás által zsengéjükben megfójtatnak, 's tán örökre elenyésznek.

Végre a' rendszeres olvasás abban is áll, hogy annak idejében gyakoroltassék. Legalkalmasabb időnek látszanak pedig, valamint egyéb elmebéli munkálkodásra, úgy különösen a' fontosabb tárgyú könyveknek eredményes olvasására, a' reggeli vagy estélyi órák: mert reggel a' gondolkodó erő az éjjeli nyugalom által megújulván, kevés fáradsággal többre mehet az ember, mint egyébkor kettőztetett iparkodással, ama' régi közmondás szerint: *aurora musis amica*; estve nem különben jó olvasni, mivel az ételemésztés a' gyomorban akkor már véghez menvén, 's így az agyvelőben összevegyülő vékony inacskáknak is rugékonysága frisebb mozgásba jöven, nagyobb készséget nyer az elme értő tehetségének gyakorlására. Ellenben, sem mindjárt ebéd sem

vacsora után nem esik jól az olyan könyveknek olvasása, melyek nagyobb erőfeszítést 's tartósabb figyelmetességet kívánnak, a' végre hogy jól megértessenek. Mert illy erőködés által meggátoltatván a' gyomor természetes munkálkodásában, az egészség is már nagyobb már kisebb mértékben rövidséget szenved. A' lefekvés vagy elalvás előtt közvetlenül azt szokta különösen a' mély gondolkodással folytatott olvasás okozni, hogy miatta az ember sokáig el nem tud aludni; vagy ha sok virogatás után nagynehezen elszenderedik is, avval, a' miről ébren gondolkodott, álmában szüntelen bajlódik.

11. §.

• Mivelhogy nincs szabály kivétel nélkül, az imént javaslott rendhez is, melyet az olvasásra nézve általában és czélszerűen követni szükséges, nem kell olly szorosan és félénken magát kötni az embernek, hogy tőle, a' körülményeknek minémiségéhez képest, egy keveset eltávozni, és az igen fontos vagy komoly munkák mellett néha könnyű és vidám tárgyuakat is olvasgatni ne akarjon. Ugyan is, a' munkáknak illyes változtatása, azonkívül hogy elűzi az unalmat, melly az egyformaságból támadni szokott, és a' kábulástól, komorságtól, csüggedéstől megmenti az elmét, föl is éleszti ennek lankadtságát, 's új erőt ad neki, mellynél

fogva nehezebb elmebéli munkákban ismét jó kedvvel és egész készséggel foglalkozhasson. És ezen kevés változtatásnak leginkább akkor van helye, midőn valaki mélyebb gondolkodásra és elvont tárgyakról folytonos elmélkedésre magát alkalmatlannak érzi, vagy midőn észre veszi, hogy a' tanulásban fáradni kezd elméje 's fogyni kedve: mert a' lelket munkára kényszeríteni nem lehet; vagy ha kényszeríteni akarjuk, a' mellett hogy egészségünkben kárt teszünk, idomatlan középszerűségnél ilyenkor többre nem igen vihetjük a' dolgot.

Nem elég pedig az elmeszázto könyveknek olvasását, szükséges enyhülés végett, koronkint másfélékkal felcserélni, vagy néha barátságos beszélgetéssel, néha sétálással, néha kézi foglalkozással magát mulatni; hanem azon is kell iparkodni, hogy, a' melly nyomos gondolatokba, az előbbeni olvasás közben, valaki nagyon bele volt merülve, azok pihenő óráiban is erőt ne vegyenek rajta, és az elmeújulást ne akadályozzák benne. Minekokáért, ha mulatságos könyvek olvasásával akar magán tágitani, erre a' nevezetesebb utrajzolások 's életiratok, más effélékkel (6. §.) neki legjobbat szolgálatot tenni fognak: ha az említett szándékból másokkal beszédbe ereszkedik; vigyázzon minden kiejtendő szavára, 's amazokét is viszontag egész figyelemmel halgassa: ha magányosan járdogál, (ámbar tanácsosabb ezt

más valakinek társaságában cselekedni); oly tárgyakra függeszse kiváltképen eszét, melyek őtet hathatósan egyszersmind és kellemetesen — de nem ám vétkesen — érdeklenni képesek: p. o. tavasztól fogva őszig a' fűvészet; ha kézi munkában foglalatoskodik, ezt ne csak bibelődve és látszatra, hanem mennél nagyobb vigyázattal és pontossággal vigye végbe. Igen alkalmas elmeszórakozó 's vidámitó eszköz azonkívül a' hangászat is, olyanokra nézve tudniillik, kik hozzá értenek, vagy hallásában gyönyörködnek.

Mivel azonban az előbb tervezett rendtartás csak előmozdító eszköz arra, hogy az ember akármelly ügyekezeteiben, következőleg a' könyvolvasásban is, kívánatos előmenetelt tegyen; ok nélkül ugyan azt el nem kell mellőzni, de egyszersmind hozzá sem kell magát senkinek oly szorosan alkalmazni, hogy akkor is, midőn illendő szabadsággal élhet, önképen annak rabja legyen. Azután, mivel a' mulatságos dolgoknak tulajdon célja nem más, hanem hogy a' fáradságos munkától eltikkadó emberi testnek vagy léleknek új erőt 's eleveniséget általok szerezni lehessen: igen fonákul és ezélellezőleg cselekszenek mind azok, kik a' vidámitó könyveknek olvasását, melyhez csak olykor és melleleg kellene folyamodniok, fő foglalatosság gyanánt űzik, 's legszebb idejüket arra vesztegetik. De még tetemesebb hi-

bát követnek el, kik, a' mostan divatozó bal szokás szerint, a' könyvolvasással többnyire csak az érzésügyelő izlésüknek csinosítását, vagy legföljebb értelembeli ismereteiknek gyarapítását irányozzák, szívüknek pedig, az az, vágyótehetségüknek nemesítését — holott kiváltképen ettől függ az embernek tulajdon méltósága 's igaz boldogsága — a' mellett majdnem egészen elhenyélik!

12. §.

Még egynehány észrevételek és rendszabályok vannak hátra, mellyeket szem előtt tartani, és gyakorlás által létesíteni szükséges, a' végre hogy a' könyvolvasásból valaki magának igaz és állandó hasznót szerezhessen. Első az, hogy midőn az ember olvasni kezd, akárminemű gondjaiból magát előbb kifejteni, és minden kedvetlenséget vagy háboródásait a' szívnek magától eltávolítani ügyekezvén, elmejét jól öszveszedje, és mondásonkint, sőt szavankint a' könyvszerzőt nyomban követvén, szorgalmasan vizsgálja, mi különös vagy közönséges, mi föllengő vagy alávaló, mi új vagy régi fordul elő állításaiban: a' hol kiváltkép arra kell vigyázni, hogy az előadásnak bájoló kellemetessége, és szónoklati vagy költészeti meglepő ábrázolások, az elmét el ne csábítsák, és a' csendesen vizsgálódó ész is, ennek egyenes

ítéletét megelőzván, tévutra ne vezessék. *)

Nem kell tehát gyorsabban olvasni, mintsem gondolkodni képesek vagyunk; 's nem kell egy könyvet is jól átolvasottnak tartanunk, ha a' benne foglalt okoskodásokat vagy a' történet-iratokban a' meglett dolgokat mindenkép ki nem tanultuk, 's előbbi ismereteikkel öszve-függesztvén, ebbéli foglalkozásunknak eredményéről magunknak vagy másoknak elégitő számot adni, azaz, arról, a' mit olvastunk, magunknak teljes érdeményt szerezni, mások előtt is értelmesen beszélgetni nem tudunk.

Igy nevezet szerint a' tudományos munkákra nézve, az olvasónak ama főkot, mellyen a' szerző állításainak és következtetéseinek erősege, mint talpalaton nyugszik, szorgalmatosan ki kell nyomoznia és megválasztania; ne talán a' hitető agyaskodástól elfoglaltatván, bebizonyított igazságnak vegye, a' mi sükeretlen alapon épülvén, a' szoros kísérletet ki nem állja. Tehát a' kérdékeny és vizsályos tárgyakban, nem kell, bármelly szépen hangzó 's igaznak látszó vitatását a' szerzőnek helyben hagyni és elfogadni előbb, méglen az ellenfélnek okai részrehajlás nélkül meg nem vizgáltattak, és

*) L. 1824-ben Budán a' K. M. Egyetem betűivel kiadott illy homlokiratu munkácskámát: „A' társas életet jól elintézni tanító politika-erkölcsi rendszabások,“ jelesen 264 és 265 szám alatt.

helyteleneknek 's igaztalanoknak nem találtnak. Azonban, miután már valamelly fontos tárgyról, a' tudósoknak egyenlő nyilatkozata szerint, legjobb 's leghelyesebb munkák átolvastattak, ha van reá idő, az olyanokat sem árt, öszvehasznítás okáért, vizsgálat alá venni, mellyek szintazon tárgy iránt alig hihető, és a' közönséges véleménnyel meg nem egyező gondolatokat 's állitmányokat foglalnak magukban: mert azonkívül hogy az ellenkező dolgokból, ha egymással pontosan öszvetartatnak, jobban és világosabban kitűnik az igazság, találkoznak köztök olly állítások, mellyek mind ekkoráig helyteleneknek csak megrögzött előítélethöz tartattak, szabad elméjü és pártatlan ítéletü nyomozás után pedig egészen más alakban jelennek meg. Tovább, mivel az értelemhatározástól, avagy mivoltkorlátozástól (logikai definitiótól) igen sok függ: ugymint a' mellyre nem ritkán egész értekezések folyamata, természetes következtetés gyanánt, építetik; mielőtt valaki az illyes folytatmányoknak és következtetéseknek vizsgálatába ereszkedjen, tudnia, 's e' végre jól kitanulnia szükséges, megvannak-e minden rendszabályos kellemek azon előrebocsátott értelményezésben? A' történetirati tudósításokra nézve hasonlóképen azt kell szemesen megvizsgálni, micsodások ezeknek kutforrásai? Lehet-e nekik bátorságosan hitelt adni? és ha nem, miért nem?

Egyébiránt pedig akármiféle tudományt akar is valaki könyvekből tanulni, legsükere-
sebben fog cselekedni, ha e' végre először azon
tudománynak elemeit, talpállításait, felosztásait
és rövid foglalátját valamelly ügyes tanítótól
szerzett iskolakönyvből jól megtanulja, átvis-
gálja, és öszveköttőleg (synthetice) eszében
forgatja. Ez meglévén, bátran ebbéli nagyobb
munkákra is vetheti fejét; és csak azután ol-
vashatja jó foganattal az illy tudományoknak
rideg tárgyairol irt jelesebb értekezéseket, fej-
teményeket 's ellenvitátásokat; nem csak az
új szabásuakat pedig, hanem a' régieket is;
nem csak a' honi vagy egyenlő hitvallásu, ha-
nem a' külföldi vagy különhitű irókét is.

Nem tagadhatni ugyan, hogy az illyen
rendszerű olvasáshoz több idő, nagy türelem,
és állhatatos serénység kívántatik: ámde ezt
mind bőven kipótolja 's megjutalmazza azon
semmiféle más örömmel öszvehaszonlíthatlan el-
megyönyör, mellyet a' szabatos olvasás okoz-
hat az embernek, ha általa mindég tanultabb-
nak 's erényesebbnek érzi magát; midőn az,
a' mit illyképen idegen kútfőkből meregetett,
saját elméjébe lassankint üdvösen átszivárog.
Ide járul az is, hogy mennél többet gyakorolja
valaki magát illy rendkövető olvasásban, 's ez
által mennél inkább gyarapodik az ismeretek-
ben, annál nagyobb készséget is nyer, misze-
rint idővel a' legterjedelmesebb közfoglalatú 's

legelvontabb észfogásu munkákat, minden akadék nélkül, csodálatos gyorsasággal átolvashatja.

13. §.

Mit használ azonban a' tudományoknak bármelly gazdag kincseit az olvasás által magának beszerezni, ha ezeknek állandó birtokában meg nem lehet maradni? Pedig a' tapasztalás elegendőképen meggyőzhet akárkit is arról, hogy amint egy felől különféle tudománybeli ismeretek eszünknek tárházába aprodonkint egybe gyűjtetnek, 's ottan helyet foglalni látszanak, ugy más felől az ekkint szaporodó új észfogalmak; hacsak a' régiekkel jól öszve nem függesztjük őket, vagy másféle alkalmas eszközök által a' dolgon nem segítünk, egymást könnyen kimozdítják helyükből, és lassankint feledékenységbe mennek. Kiki látja tehát, melly szükséges legyen azon módokkal és eszközökkel, mellyek az emlékezetnek szilárdítását hathatósan elősegítik, voltaképen megismerkedni, és szorgalmasan élni; mert bizonyos, hogy csak azt, a' mit valaki emlékezetében tart, és mikor kívántatik, előidézhet, állithatja igazán magáénak: máskint ha még annyi volna is az, csak ollybá vehető, mintha nem volna. Mivel azonban e' fontos tárgy bővebb előadást és fejtegetést kíván, hogysem egyikét cikkben annak tökéletesen végére járni

lehessen, mind, a' mi lényegesen ide tartozandónak látszik, egy különös uj toldalékben fog előterjesztetni, 's meghatároztatni.

Jelenleg az olvasás által szereszhető hasznos ismereteknek bővítése és föntartása végett, elég lesz emliteni 's ajánlani a' jegyezgetést, melly abban áll, hogy a' nevezetesebb gondolatokat, és tárgy- vagy történetadatokat, melyek az olvasás közben leginkább érdeklenek bennünket, 's emlékezetre méltóknak lenni látszanak, szorgalmasan kiszedegezzük, és e' végre készített jegyzőkönyvbe vagy kötetbe fölírjuk. Amint már az öregebb Plinius cselekedett: kiről írja az ifjabb Plinius (ep. 5. c. 5, 10.) hogy valahányszor könyveket olvasott, mindenkor jegyzéseket és kivonásokat csinált belőlök.

Valóban, illy jegyezgetés és kivonás nélkül a' leghivebb 's legtartósabb emlékezetű emberrel is könnyen megtörténhetik, hogy több évek mulva, sőt még előbb is, a' tőle átolvasott könyvekből, néhány zavart képzeteken kívül, más alig jut eszéke. Legalább, az ottan tárgyalt dolognak mivoltáról ugy meg nem fog emlékezni, hogy, mikor kellene, a' könyvszerzőnek mondásaira és bizonyítmányaira merne kéthetelenül hivatkozni: holott sokszor csak néhány szónak is kihagyása vagy változtatása egészen más értelmet és más fordulatot adhat a' dolognak, mellyről van a' kérdés. De tovább az illy

kivonásnak és jegyezgetésnek még azon különös haszna is vagyon, hogy az olvasó, ki talán a' tárgyul vett könyvet szórakozó és tétovázó elmével átforgatta volna, ekkint bizonyos korlátok közé szorittatik, és állandó figyelmezésre mintegy kényszerítettik, melly nélkül kevés hasznát venné az olvasásnak; vagy ha más valakitől kölcsönözte a' könyvet, a' nélkül hogy többé rászoruljon, mindjárt azután visszadhathja a' tulajdonosnak.

14. §.

Lássuk már most határozólag az említett kivonásnak és jegyezgetésnek czélszerű módját is. Itt leginkább három kérdés támadhat: mit? mikor? és hogyan kell jegyezgetni? Az elsőt, avagy magát a' jegyezni való dolgot, tulajdonképen az olvasónak egyéni állapotja, gondolkodásmódja, és észbeli csinosodásban ekkoráig tett előmenetele szokta megválasztani: mert a' melly bölcs mondások', észrevételek, okoskodások, az egyik olvasó előtt egészen újaknak, különösöknek és emlékezetre méltóknak tetszenek, a' másik talán azokat, mint közönséges és régóta ismeretes gondolatokat, föl sem veszi, vagy legalább, hogy jegyzéseket csináljon belőlök, szükségtelennek tartja. Mindazáltal olly tárgyak is adhatják, kivált a' történeti tudományokban, némellykor

elő magukat, mellyek, ha úgy, amint kellene, még tudva nem voltak, már csak az idősorra's előakadó tulajdonnevekre nézve is, mindenkép megérdemlik, hogy akárkitől följegyeztesenek. Sőt másféle tudományokról irt könyvekben szintugy, nem lévén olly éles eszü, bö tudományu és nagy tapasztalásu ember, a' ki mindent jól értsen, és másoktól semmit már ne tanulhasson, ott is lehet sokszor a' jegyezgetésnek helye, a' hol ezt előre senki sem gyanította volna. Röviden: mind azt, hogyha nem szükséges, de mégis hasznos, az olvasott könyvekből kiszedegetni és feljegyezni, a' mit kár volna elfelejteni.

A' másik két kérdést egybe foglalólag — mikor, és hogyan esik meg legalkalmasabban a' jegyezgetés? részletesebben és pontosabban lehet, kell is, megválasztani. Tudniillik időtlenül és helyes rend nélkül vinné valaki e' dolgot végbe, ha mindjárt, mihelyt az olvasás közben valamelly kiváltkép jelesnek látszó mondásra vagy állításra akad, ezt jegyzőkönyvébe vagy különös levélkére felírná; mert ez által figyelmetességét, melly az értelmes olvasásra alkutlanul szükséges, könnyen megzavarná, és elmélkedésének rendes folyamatját, melly nélkül nem különben keveset ér az olvasás, nagyon akadályozná. Mindennek van bizonyos ideje: más illik az olvasásra, más a' jegyezgetésre; és ezen utóbbira legjobb olly

időt fordítani, mikor magát valaki nehezebb fogalmu és elmélkedéssel járó munkára éppen alkalmatlannak 's kedvetlennek érzi. Hogy pedig ilyenkor a' jegyezgetés mennél kevesebb fáradsággal, 's időtöltéssel mehessen véghez, azonnal hogy valamelly könyvet kezd olvasni valaki, tartson egy levélke tiszta papirost késszen; írja egykét szóval fölül reá a' könyv czimzetét, és ha több kötetből áll a' munka, a' kötet számát is, nehogy véletlenül elcserélődven az illy papiroskák, kétséges legyen, melyik hová tartozik. Azután vegyen elő egy óntollat, és minden nevezetes helynél, melly feljegyzésre méltónak gondoltatatik, csináljon vele a' könyv levelének szélén egy kised 's könnyen kitörülhető pontocskát; a' papirosra pedig írja fel, mellyik levél oldalán van az a' hely, mellyet a' könyvben pontocskával megbélyegezett, 's folytassa tovább az olvasást, még ujra illyen jegyzeni való helyet nem vesz észre; melly alkalommal az előbbeni cselekvésmódot mindannyiszor ismételje.

Vége lévén a' könyv olvasásának, és az említett papiroskára illy jegyezgetésnek, uj vizsgálat alá kell sorjában venni az előre megbélyegezett helyeket, és, ha ekkor is leírásra valónak találtnak, egymás után le kell írni; még pedig vagy a' könyvszerzőnek tulajdon szavaival, mikor ezeknek mineműségétől 's összealkotásától függ majdnem egész nyoma-

déka és csinosága valamely előadásnak; vagy csak rövid foglalatban: de ugy mindazáltal, hogy a' dolognak értelme 's mivolta hüven ki legyen fejezve, egészen ki legyen meritve: mi által azt nyeri egyszersmind az ember, hogy értő 's ítélő tehetségét alkalmasan gyakorolhatja, és az illy munkát egykönnyen meg nem unja. Hová kell azután, és micsodás renddel a' kiválogatott mondásokat, vagy rövid tartalmát valamely fontos értekezésnek leírni, az olvasónak szabad kényétől függ. Némellyek ugyan azt javasolják, hogy elejénte minden rideg tárgybeli kivonatok különös levelekre irattassanak, és mikor időjártával már jó nagy csomóra szaporodtak az illyképen beirt levelek, akkor soroztassanak, a' rideg tárgyaknak be-türendje szerint, öszve; és hogy ismét egymástól el ne széledjenek, külön nyalábocskákban bekötve tartassanak. De, mivel az illyen rendtartás, bármelly helyes és czélalkalmas legyen is magában, leginkább csak olyanoknak való, kik a' tudományokat hivatalból gyakorolják, és könyvszerzésre készítik el magukat; egyebekre nézve, kik az olvasásban annyi időt nem tölthetnek, 's a' mellett csak önnön emlékezetüknek gyámolítása végett jegyezgetnek, elég lesz talán, egy vagy két jegyzőkönyvbe folyvást beírni ama' nevezetesebb tárgyadatokat, melyeket az időnkint olvasott könyvekből kisédegettek. Csakhogy ekkor is egyáltalában

szükséges a' jegyzőkönyv szélére, minden ridég kivonatnál, ennek rövid tartalmát néhány szóval értelmesen és pontosan kitenni, a' kivont darabnak végén pedig feljegyezni czimzetét és szerzőjét azon könyvnek, melyből a' kivont darab kölcsönöztetett, valamint a' könyv kiadásának helyét, esztendejét, kötetének (ha többől állana) 's oldalának (lapjának) számát is; hogy mind ezekre, mikor kívántatik, egyenesen ráakadni, és bizvást hivatkozni lehessen.

Már illyképen ha gyakoroltatik a' jelesebb könyveknek olvasása, hogy nem bizatik a' szerencsére egyedül, marad-e, és mi marad belőle az emlékezetben, hanem a' szorgalmatos jegyezgetés is hozzá járul: kiki önelégedéssel tapasztalni fogja ebbéli ügyekezetének kívánt foganatját. Tudniillik, azonkívül hogy e' rendtartás mellett nem szükséges az egyszer át-olvasott könyvet egészen ujra átvisgálni, 's még akkor is bizonytalankodni, nem kerülete-talán el valamelly fontosabb dolog figyelmességünket? kezünkben lévén a' java és veleje azon könyveknek, melyeket imigy haszonoltunk, nálók nélkül ezután teljességgel ellehetünk. A' mi több: efféle válogatott gondolatoknak és történeti tárgyaknak gyűjteménye, midőn más foglalkozásoktól szabad óráinkban átmegyünk rajtok, különféle uj gondolatokra, elmélkedésekre, okoskodásokra ad, vagy bizonyosan adhat alkalmatosságot.

A' könyvolvasásról mostan több czikkeken előterjesztett intések, javaslatok és utasítások, akárminő könyveket általában illetvén, nagyobb részent a' szent írásra is, melly haladólag Bibliának, az az, könyvnek neveztetik, alkalmazhatók ugyan: de, mivel ez, mind isteni tekintélyére, mind fölséges tárgyára és irányzatjára, mind régiségére nézve, egyéb akármi-féle könyvektől sokat különbözik; egy uttal, azoknak kedvéért, kik a' szent írás fejtegetésének rendes tudományában járatlanok, azonban még is e' szent könyvek olvasása iránt éppen nem idegenek, hogy kívánatos lelki hasznót vehessenek belőle, néhány ide tartozó jegyzést és gyakorlati rendszabályt, mellyeket mindig szem előtt tartani és tekintetbe venni szükséges, különösen előhozni, jónak, üdvösnek és czélszerűnek látszik.

Minden egyéb előtt annak, ki a' sz. írást (ide értvén' az egyházi lajstromba igtatott, és tárgyvilágosító 's magyarázó jegyzetekkel hitelesen kiadott ó és új szövetségbeli szent könyveket) valóságos lelki haszonnal kívánja olvasni, annak bárminemű könyvek fölötti elsőségéről és méltóságáról meg kell voltaképen győződnie. Meggyőződhetik pedig kiki rola, ha e' szent könyvekben foglalt dolgokat vagy igazságokat tekintvén, jól meggondolja, hogy ezek közül egy sem találkozik, melly az emberi kénynek 's elmésségnek szüleménye volna;

hanem hogy mind azokat Istentől ihlett férfiak, a' szent Léleknek készítése és vezérlete szerint, foglalták írásba. (2. Pét. 1, 20. 21.)

Meg fog tovább kiki ezen észgyőzésben erősödni, ha a' szent írás tárgyával meg fog bővebben ismerkedni. Mert, kivévén az előadásnak és írásmódnak édesgető kellemetességét, melytől, nem mindenütt ugyan, de többnyire mégis, mint csupa mellék dologtól, szántsándékkal tartóztatták a' szent írók magukat (1. Kor. 2, 4. — 2. Pét. 1, 16.); mellyik könyv az, mellyben e' kíváncsatos tulajdonságok mind megvolnának: az erő, igazság, fölség, teljessége és alapossága az előterjesztett ismereteknek, eleven ábrázolása a' külső és belső világnak, és főleg ama' szembetűnő sugára az istenségnek, melly mindenik oktató mondásban igaz tökéletességre mutat ösvényt, vagy fölbuzditja az elmét? Már pedig ilyen különböztető jeleit emlegeti sz. Pál aponstol már azon ó testamentomi írásoknak is, mellyek azon időkorban ismeretesek voltak: hogy tudniillik általában hasznosak a' tanításra, a' tévelygésnek fölfödözésére és megigazítására, a' jámborságnak ajánlására és kedvelésére; mellynél fogva tökéletes legyen az istenfélő ember, és minden jó cselekedetre alkalmas. (2. Tim. 16, 17.) Mennyivel inkább lehetnek tehát még becsesek a' keresztények előtt az új testamentomi szent könyvek, ugymint szintannyi állandó

és csálhatlan, noha nem egyedüli kútforrások, melyekből isteni religióknak mind hit- mind erkölcsillető igazságai tisztán és biztosan meritetnek? Ugyan is a' négy Evangéliumból jelesen és érdekesen megtanulhatni Jézus Krisztusnak, mint szentséges religióknak isteni szerzőjének, nevezetesebb tanításait és tétéményeit; az apostolok cselekedeteiben előterjesztetnek Krisztus első követőinek, és névszerint az apostoli hivatalban kiváltkép serénykedő Pálnak különféle emlékezetre méltó eseményei; a' mindjárt utána következő levelei a' most említett apostolnak, 's néhány tisztársainak, ámbár igen változó körülményekben, és különféle községekhez, vagy rideg személyekhez irattak, még is, nem csak az evangeliomi tanitmányoknak megvilágosítására sokat használnak, hanem egyébiránt is mindenkép fontos, szent és lelki tanulmánnyal teljes igazságokat foglalnak magukban. Végre szent Jánosnak titoklátása, amint neve is mutatja, nagy részént homályos értelmű ugyan; mivel ottan Krisztus' anyaszentegyházának jövődő állapotja, rejtvényes látnoki (profétai) színezetekben, lerajzoltatik: de azért még is közbeigztatott üdvös oktatmányok nélkül éppen nem szűkölködik.

Illy nagy eredeti méltósága, és az emberek' boldogítására szolgáló jeles tárgybeli mineműsége a' szent írásnak, megérdemli valóban, hogy ezt minden lelki tökéletesedését igazán

ohajtó keresztény, ne csak amugy mint más akár-melly derék világi könyvet, hanem különös készüllettel, az az, előrebocsátott Istenhez emelkedő ajtatos indulattal, jól öszveszedett elmével, állhatatos figyelmetességgel, istenes érzeménnyel, belőle tanulni 's általa jobbulni kívánó igaz szándékkal és buzgosággal olvassa. Példát mutattak ebben a' hajdani jámbor keresztények, kik közül sokan — mivel a' szent írást úgy tekintették, és méltán, mint a' fölséges Ur Istennek az ő teremtményeihez intézett levelét (S. Greg. M. I. 4. ep. 39.), melyben a' világ bölceitől és tudosaitól elrejtett örök bölcseségének, és mennyei gondviselésének titkait, engedelmes és tanítékony hiveivel megismertetni (Máth. 11, 25.), 's azon igaz utat, mellyen akárki az örök boldogsághoz juthat, sőt még e' földön is jól, és környékezett állapotjához képest, boldogul élhet, világosan megmutatni akarta (Ján. 14, 6. Máth. 5, 3—12.) — olly nagy tisztelettel viseltettek iránta, hogy nem mertek előbb csak hozzá is nyulni, még kezeiket meg nem mosták; és, mikor azt maguk olvasták, közönségesen megcsókolták, mikor pedig másoktól olvastatni hallották, a' férfiak mindenkor süvegöket levették, és az asszonyok fejüket befődték; mások azt térden állva hallgatták. Sőt mai napig is tart ama' régi szent szokás — melly vajha most puszta szokás ne legyen! — hogy a' nyilvános isteni

szolgálat alatt, az evangéliomnak olvasásakor mindnyájan a' jelenvaló hivek, ülőhelyükből tiszteletnek okáért fölkelnek, keresztet vetvén magukra: az esküvés közben is többnyire az evangéliomi könyvet ujjaikkal érintik, annak jelentésére tudniillik, hogy akkor állításuknak vagy ígéretüknek hitelesítése végett, a' legfőbb igazságot híják bizonyoságnak.

Vannak ugyan, kiknek a' szent írásban, majd az előadás módjának egyszerűsége, és némelly kifejezéseknek a' mostan divatozókkal öszve nem férő idomatlansága nem tetszik; majd maga a' dolog fölötte homályosnak, vagy éppen érthetlennak látszik: kik is ezzel mentegetik magukat, hogy annak olvasását olly igen röstelik. Ámde meg kellene gondolniok, hogy a' beszédnek föllengősege, és szorgalommal keresett csinossága, semmikép sem kíván-tatik meg olly könyvben, mellynek főczélja az, hogy a' szükséges ismeretekre oktassa, és erkölcsileg jobbitsa az olvasót. Avagy kíván-hatja-e méltán valaki az orvostól, hogy a' gyógyszereknek rendelésében ékes írásmóddal éljen? vagy az ügyvédtől, hogy törvénykezési vitatásaiban és feleleteiben, a' nyelv tisztasága ellen semmi legkisebb hibát is soha el ne kövessen? Inkább már Seneca, jóllehet maga valamennyire duzmadtabb deáksággal szokott némellykor élni, mégis azt meri állítani, hogy a' kinek igen gondosan és csinosan öszve lát-

szik szerkezve lenni beszéde, arról egyszersmind tudni lehet, hogy kicsinységekkel bibelöldni szeret elméje. A' nagy elme egyszerűebben fejezi ki magát és bátrabban. Akármit mond, nagyobb bizodalom van benne mint szorgalom. Hasonlóképen a' szónoki tudománynak fő mestere, Cicero, szinte hibának állítja, ha nyomos dolgok kényes beszéddel adatnak elő. Azonban, ha a' szent írásban olly ékesszólást keres valaki, melly nem csupán csak gyönyörködtetni akar, hanem főképen oda irányoz, hogy az olvasónak eszét az eddig nem ismert igaznak elfogadására, és szívét a' hibásan megvetett jónak teljesítésére bírja, és szinte elragadja; vagy, hogy a' sok bajjal, inséggel, aggodással küszködő elmét lecsillapítsa és megnyugosztalja: ilyenre ottan, csak igaz fogékonysága legyen, számtalan helyeken akadhat; mert az apostolnak bizonyítása szerint: „A' mik (a' szent könyvben) fölirattak, a' mi oktatásunkra irattak, hogy a' béke-tűrés által, és az írásoknak vigasztalása által reménységünk legyen.“ (Rom. 15, 4.)

Azt tovább, hogy a' szent írásban helyekkel közöl homályos és nehezen érthető mondások találhatnának, nem lehet tagadni, de csodálni sem, ha jól tekintetbe vetetik, hogy a' szent írásbeli könyvek nem azon egy időben, hanem több ezer esztendő alatt, sokféle elmekészségű, jám-

bor és szent életü férfiaktoi, kik közül mindeknek az írásra különös indoka és föltett czélja volt, részenkint szereztettek: melly időközben a' nyelvek, szokások, erkölcsök, észképzetek és helységek természet szerint nagyon megváltozván, az értelmességre nézve szükségképen különféle nehézségeknek kellett támadniok. Ugyan is, ha már olly könyvben, melly csak néhány század előtt saját élő nyelvünken készítettett, mai időben, nem egészen világos minden; sőt ha már egy levél, mellyet nem régen irt valaki, érthetetlen előttünk, ha kitől, kinek és miért iratott, bizonyosan nem tudjuk, vagy azon példázgatásokat és szófordulatokat, mellyek benne előakadnak, elegendőképen nem ismerjük: hogyan kívánhatnánk, hogy a' szent írásnak értelme mindenkép világos és könnyen megfogható legyen, holott ez olly távol eső és különböző időben, olly nemzetek között, 's olly személyektől szereztetett, kik e' földről már régóta eltűntek? Mindazonáltal, hogy illy szent tárgy és üdvös intézetü könyveknek olvasásában, a' tévedésnek és félremagyarázásnak veszedelmétől kiki ment lehessen; szintazon isteni gondviselés, mellynek ezen becsülhetlen religyióbeli tanúiratokat köszönhetjük, teljes bátorságu biztosítványt szerzett, midőn az anyaszentegyháznak törvényes tanítóit és pásztorait, ugymint az apostoloknak rendbeli tisztfolytatóit, a' szent Léleknek szünetlen segedel-

mét és különös pártfogását igérvén Krisztus által nekik, (Ján. 14, 15, 16.) nyilván meghatalmasította, hogy, valamint általában a' kinyilatkoztatott hitbeli 's erkölcsi tanításra, úgy nevezetszerint a' szent írásnak igaz értelmére nézve, kérdésválasztó legfőbb birák legyenek, kiknek mindnyájan a' hivek, ha a' pogányok és nyilvános bűnösök közé számláltatni nem akarnak, lelkesmeret szerint engedelmeskedni, és végzéseiken megnyugodni tartoznak. (Máth. 13, 17.) A' miről az egész keresztény régiség anyyira megvult győződve, hogy a' többi között sz. Ágoston bizonyítással mondani nem átalotta: „Én az evangyeliomnak nem hinnék, ha csak a' katholika anyaszentegyház tekintélye (bizonyságtétele) engem rá nem bírna. (l. adv. epist. Pundam. c. 4.)

Minthogy pedig ezen valamennyi igaz keresztényeket illető hitszabályhoz nem mindenkor 's nem mindnyájan alkalmaztatták tökéletesen magukat a' keresztények, ebből következett, hogy sokan közülök, kik a' szent írást szükséges előismeretek és helyes készület nélkül olvasni és fejtegetni merték, különféle iszonyatos tévelygésekre és fonákságokra vetemedtek, mellyek által a' keresztény hitnek eredeti egyszerűségét és tisztaságát maguk részéről nagyon megrutitották 's elferdítették. Ebből következett az is, hogy a' keresztény hitvallók között időnkint olly sok hitbeli felekezetek és

szakadások keletkeztek: mellyek közül mindenik vakmerő elbizottsággal azt állítja, hogy egyedül ő vagyon az igazságnak valóságos birtokában; 's ennél fogva azokat, kik a' sz. írást máskép' értik 's magyarázzák, mintsem ő saját kénysugalma szerint szokta, méltatlan, és keresztényekhez mindenkép' illetlen bánásmóddal ostromolja, üldözi, kárboztatja. Sőt, vannak olyanok is, kik megrögzött előítéletük és fordult érzeményük szerint fejtegetvén, avagy inkább elcsavarván a' szent írást, mindent találnak benne, a' mit akarnak, csak az igazságot nem: ugymint a' melly gonosz szivhajlékonyságukkal meg nem egyez. Mert, amint bizonyítja sz. Pál, az érzeményes ember (ki egyedül a' testnek vágyai szerint mindent szeret megítélni) meg nem fogja (érteni nem akarja) azokat, a' mik a' léleknek szükségeit illetik, és az isteni nyilatkoztatásból tudva valók. Ugyan is: mivel efféle igazságok, a' végre, hogy voltaképen megismertessenek, Istentől megvilágosított értelmet kívánnak, ő pedig — a' testi ember — illy értelmet, saját vétke miatt, nélkülözvén, természet szerint balgaságnak tartja, a' mit elhiúsodott emberi eszével föl nem ér. (1. Kor. 2, 14.)

Tehát a' sz. írást — hogy senki belőle kárhuzatos visszaélésre alkalmat ne vehessen, hanem inkább általa kiki a' helyes, religióbeli ismeretekben, és az igaz erényességben, kíváncsatos előmenetelt tehessen — mindenkor vi-

gyázva, jó szándékból, 'alkalmas időben, 's illendő renddel szükséges olvasni. Tudniillik vigyázni leginkább arra kell az olvasónak, hogy e' régi és teljes tiszteletre méltó könyvvel, csak amugy mint más közönséggel, szabad kénye szerint, ne bánjon, annak szavait vakmerő agyaskodással megrostálván, és állitmányainak valóságát a' divatban lévő bölcsészetnek állitásaival méregetvén; anynyival inkább, minthogy, melly keveset bizhatni ezekben, a' bölcselkedő felekezeteknek különbsége és egymással gyakortai ellenkezése váltig megmutatja: a' sz. írásban, előterjesztett hit- és erkölcsügylő igazságok pedig a' különféle időbeli gondolkodásmódot nem követhetik; mert isteni eredetűek lévén, amint ifjukort soha sem értek, ugy férfikorra, vagy éppen öregsegre 's enyészetre soha sem juthatnak, az az, teljesen egyenlők, elvégzettek, és változhatlanok maradnak örökké. (Iza. 40, 8. Mát. 24, 25.)

Jó szándékból tovább a' sz. írást olvasni annyit tesz, mint azon czélt elérni ügyekezni, mellyből a' sz. írás tulajdonképen szereztetett, és közönségessé tétetett; azért tudniillik, hogy általa az Istentől kinyilatkoztatott igazságoknak elméleti 's gyakorlati ismereteiben bővebb fölvilágosodást, akarátja pedig az ottan meghatározott erkölcsi köteleességeknek teljesítésére nagyobb készséget nyerjen: amint ez sz. Pál

apostolnak följebb említett szavaiból (2. Tim. 3, 16. 17.) nyilván kitetszik, és a' Beréabelieknek dicséretes példájával is méltán ajánltatik, ugymint a' kik naponként olvasgatták a' sz. írásokat, hogy ezekből Pál tanításának igazságát voltaképen megismerjék; és miután erről teljesen meggyőződtek, egyszersmind Krisztus hitéhez térni, 's ennek rendelményei szerint élni, már semmikép sem vonakodtak. (Apost. csel. 17, 11. 12.) Minekokáért nem csak elhibázzák a' sz. írás olvasásának igaz célját, hanem a' mellett illy szent intézetű dolog ellen nagy méltatlanságot is követnek el az ollyanok, kik csupa időtöltésből, vagy hiú tudásvágyból, vagy éppen agyafurt vizsgaságból veszik elő e' szent foglalatosságot. Egy szóval: a' ki nem a' végre olvassa a' sz. írást, hogy belőle üdvös oktatásokat szedegessen, és az erkölcsi jobbulásra hathatós ösztönt vegyen magának, ollybá tarthatja, mintha e' szent könyv örökké be volna zárva előtte.

Már az időre nézve, mikor illik főképen és legalkalmasabban olvasni a' sz. írást: mint-hogy a' zsoltárok könyvében boldognak mondatik az az ember, ki az Úr törvényében gyönyörködik 's róla elmélkedik éjjel nappal; (Zsolt. 1, 2. — 118. 97.) kívánni lehetne valóban, és egyszersmind nyomosan ajánlani, hogy életében egy napot sem mulatna el akármedly olvasásban gyakor-

lott és tanult keresztény, a' nélkül hogy legalább fél órát a' sz. írásnak figyelmetes és ájtatos olvasására áldozna, és mivel a' testnél hasonlíthatatlanul följebb való és nagyobb gondviselésre méltó a' lélek, ennek illy üdvös táplálékkal eszközözlendő erősítéséről és tökéletesítéséről szorgalmatoskodnék: annyival inkább, hogy valaha sokan a' főméltóságú személyek közül is. p. o. M. A. Cassiodorus, Római polgármester, ifjabb Theodosius és Nagy Károly Császárok, Robert Siciliai király, 's egyebek, csoportos világi gondjaik, és a' közjóért viselt súlyos dolgaik mellett, naponkint vehettek 's vettek is elegendő időt maguknak e' szent foglalatosságra. Azonban, ha ezen istenes kívánság 's ajánlás szertelennek, és a' mostani gondolkodás- vagy életmóddal összevérférfetlennek találna a' világi keresztények előtt látszani — kik egyenesen és tulajdonképen csak az egyházi vagy szerzetes rendbeli emberek kötelességének szokták közönségesen tartani, hogy sz. Pál hagyománya szerint, a' sz. könyveket szorgalmatosan olvasgatván, ez által a' többi híveket is jól oktatni, az ellenkezőket pedig megcáfolni képesek legyenek (1. Tim. 4. 13. — Tit. 1. 9.) — de csak ugyan akár-melly állapotu igaz keresztényhez illendő volna még is, hogy, mivel a' sz. írás általában, különösen pedig az új testamentom, az egész kereszténységet egyiránt illeti, legalább vásárna-

pokon 's ünnepeken, más hiábanvaló, sőt talán szinte hitostromló és erkölcsrontó könyvek helyett, a' mineműeket az Efezusi hivek, sz. Pál tanítására magukba térvén, nyilván elégettek, (apost. csel. 19, 19.) kiki otthon, az egyházi oktatás előtt vagy után, az evangyeliomot és az apostolok leveleit olvasná, vagy olvastatná. Ezenkívül pedig, mivel a' körülményeknek viszonyaitól igen sok függ, olly annyira, hogy bizonyos időben, mikor t. i. az elme valamelly jó tanácsnak, intésnek, oktatásnak elfogadására különösen el van készülve, az ember szintazon szentírásbeli mondástól hathatósan megillettetik, mellyet egyébkor nem egyszer minden megindulás nélkül hallott vagy olvasott: efféle jó alkalmatosságot 's elmekészületet, a' sz. írásnak olvasására nézve, legottan kell hasznolni; mert ki tudja, nem ez adhat-e éppen okot neki a' legfontosabb 's legüdvösebb elmélkedésre: valamint hajdan sz. Pál szavainak Rom. 13, 13. illy különös alkalommal történt figyelmetes olvasása Ágostonnak tökéletes megtérését eszközölte?

Hátra vagyon még egy ide tartozó és megfejtetni való kérdés: micsoda renddel kell olvasni a' sz. írást? azzal-e, amint az egész sz. írásbeli különös könyvek nyomtatva kiadott bibliában folyvást elősoroltatnak; vagy pedig azon rend szerint, mellyet kiki, saját észteszéséhez, fogékonyságához és inségéhez képest,

maga választ magának? Általában, mivel ez iránt bizonyos rendet szabni nem lehet, legalább némelly észrevételek gyakorlati utasítás gyanánt szolgálhatnak. Ámbár tudniillik a' sz. írásnak minden könyvei, kivétel nélkül, hitelesek és isteni tekintéllyel bírnak; úgy hogy egyet sem szabad közülök megvetni, vagy kevésre becsülni: valamint még is az ó szövetségbeliek az Izraelitáktól legnagyobb becsben és tekintetben tartattak 's tartatnak; nem különben illik, hogy a' keresztények az új szövetségbelieket, magukra nézve, előbbvalóknak állítsák, és azokhoz képest nagyobb szorgalommal olvassassák.

Egyébiránt az anyaszentegyház órákra osztott, mindennapi imádságaiban, a' hol mindenkör a' sz. írásból is valamelly rész olvastatik, ezt a' rendet tartja: **Á d v e n t** 1. vasárnaptól fogva, mellyen az egyházi év kezdődik, karácson utáni vasárnapig olvastatja **J z a i á s n a k** jövőndölését, azért mivel ebben Krisztusnak érkezése csak nem világos szavakkal előre hirdettetik; attól fogva pedig **S e p t u a g e s i m a** vasárnapig sz. **P á l n a k** a' **R o m a i a k h o z**, **K o r i n t h u s i a k h o z**, **G a l a t i a b e l i e k h e z**, **E p h e z u s i a k h o z**, **P h i l i p p i e k h e z**, **K o l o s z s z a b e l i e k h e z**, **T h e s z s z a l o n i k a b e l i e k h e z**, **T i m o t h e u s h o z**, **T i t u s h o z**, **P h i l e m o n h o z**, és a' **Z s i d ó k h o z** irt leveleit. **S e p t u a g e s i m a** vasárnap kezdi **M ó z e s**

könyveit, és folytatja bőjt V. vasárnapig: ekkor husvétig Jeremiás jövődőlésiből és siralmaiból néhány fejezetet szokott olvastatni; tovább husvét utáni III. vasárnapig az apostolok cselekedeteit, attól fogva husvét utáni IV. vasárnapig sz. János titoklátását; ezentúl husvét utáni V. vasárnapig sz. Jakab levelét; e' napon, és az utána következő héten sz. Péter I. és II. levelét; husvét utáni VI. héten sz. János I. II. és III. levelét; pünkösd előtti szombaton sz. Judás Thad. levelét; pünkösd utáni hetekben, a' Királyok, Példabeszédek, Predikátor, Bölcsesség, Szirách, Jób, Tóbiás, Judit, Eszther, Machabeusok I. és II. könyvét; végre a' hátralévő profetákat, a' meddig az idő engedi, mondatja el: úgy hogy a' sz. irás könyveiből esztendő alatt, legalább fő részeire nézve, olvasatlanul egy se maradjon; ezen kívül naponkint több Zsoltárt, és az evangyliomokból egy kis fejezetkét is kapcsoltat mindég a' többi szent olvasmányhoz.

Emlékezetre méltó ezen tekintetből sz. Hieronymusnak Laeta Romai előkelő asszonyához intézett javaslata, minő renddel olvastassa leányával a' sz. irásnak különféle részeit: „Tanulja meg, ugymond, először a' Zsoltárokat: e' szent énekekkel mulassa magát, és Salamon Példabeszédeiből vegyen oktatást, mikint kell élnie. A' Predikátorból szok-

tassa magát a' mulandóknak megvétésére. Jób-
ban az erkölcsnek és a' béketűrésnek példáit
kövesse. Átmenvén az evangyliomokra, eze-
ket soha kezéből le ne tegye. Az apostolok
cselekedeteit 's leveleit kész lélekkel
oltsa szivébe. Miután pedig elméjének tárházát
eme' drágaságokkal meggazdagította, tanulja
meg jól a' Profetáknak, Mózesnek, a'
Királyoknak és a' Kronikának könyveit;
hasonlóképen Ezdrásét 's Esztherét is.
Utoljára bátran olvashatja a' titkos éneket:
netalán, ha ezt mindjárt elejénte cselekedné,
az érzeményes szavak alatt a' lelki menyegző-
verseket nem értvén, erkölcsére nézve sérel-
met szenvedjen." Általában pedig, a' sz. irás
olvasását illetőleg, ide kapcsolni méltónak lát-
szik ugyanazon sz. atyának egy másik levelé-
ben kitett következő tanitmányos nyilatko-
zata: „Haszonold a' szent könyvek olvasását
tükör gyanánt: a' mit benned (erkölcsileg) rut-
nak mutat, javítgatván, a' szépet, (jót, illen-
dőt) épségben tartván, a' szebbet gyakorolván.
Mert a' sz. irás valóban tükör, melly a' rutat
az emberben kimutatja, és igazítani tanítja.
Abban szoktak (a' nevezett sz. atya időkorá-
ban) mind a' világi emberek, mind a' szerze-
tesek, mind a' nőszemélyek, egymás között ve-
tekedni, hogy, a' kik többet tanultak a' sz. irás-
ból, ez által magukat egyebeknél jobbaknak ál-
litják vala. Ámde igazán az olyan tanult belőle

többet, a' ki (oktatmánya szerint) több jót cselekszik. Egyébiránt, ha én azt, a' mit te könyv nélkül megtanulsz, cselekedettel teljesítem, jobban megtartják cselekedeteim a' szent írást, mint a' te tanult beszéded, mely haszon nélkül hangzik el."

Befejezés gyanánt sz. Bernárdnak e' tárgyra vonatkozó helyes és sükeres szavait nem lesz kelletlen előhozni. Ő az Isten hegyéről nevezett szerzetes atyafiakhoz intézett levelében imígy szól: „A' sz. írásnak készületlen és lengeteges olvasása, mely mintegy történetből vetetik elő, nem hogy igaz épülésére szolgálna a' léleknek, inkább ezt állhatatlanná és kóborlóvá teszi; mert a' mi könnyen fölvetetik, könnyebben el is felejtetik. Inkább bizonyos jó hajlandóság mellett meg kell maradni, és az elmét hozzá kell szoktatni. Ezenfölül a' mely lélekkel a' sz. írás készült, azon lélekkel azt olvasni és érteni is szükséges. Így soha Pál' érzésmódját föl nem érended, míg írását szorgalmasan olvasván, 's róla szüntelen elmélkedvén, a' jó szándéknak gyakorlása által, szellemét mintegy magadba nem szívod. Soha jól meg nem érted Dávidot, míg saját tapasztalásoddal zsoltárainak érzeményeit magadban föl nem gerjeszted".

Jegyzések.

1) 4. laphoz.

Melly nagy volt régenten is már, az akkori tudósoknál, a' könyvszerzői vágy és buzgóság, kimutatja azon egyiptomi fővárosban, Alexandriában, közhasználatra fölállított híres könyvtár, melyet VII. században Omár, Mohamed vallását követő arabiai főnök, miután a' város birtokába került, hitfonákságból kiméletlenül elégetni parancsolt, 's mellynek több százezernyi kézírataival a' városnak minden fürdőszobáit hat hónapig fűtteni lehetett.

Idővel pedig, amint a' tudósok és könyvkedvelők száma növekedett, olly arányban szaporodtak a' könyvtárak, 's ezekben letett sokféle észmüvek is: mellyek közül csak Európának fővárosaiban, majd fél század előtti szorgalmatos kinyomozás, és hiteles tndósítás szerint, legnevezetesebbek ezek voltak, és mai napiglan, még pedig gyanithatólag nőttönnövä virágzásban vannak:

- 1) A' Vatikáni könyvtár Romában, melly több pápától, nagy szorgalommal és költséggel összevegyűjtetett 's egyebeknek, névszerint kath. vallásra tért Krisztina hajdani Svéd királynénak, Quirini bibornoknak 's Urbinói herczegnek, ebbeli adományival tetemesen meggazdagított, a' hol is 8 nagyszerű teremben eloszolva, számtalan

nyomtatott könyveken kívül, csak ritka kézirat is több mint 40,000 találtatik.

- 2) Bécsi könyvtár Austriában, 360,000 kötet nyomtatvánnyal, és 12,000 kézirattal bővelkedő.
- 3) Párisi Franciaországban, mely 1800. évben Napoleon alatt, 300,000 nyomtatott könyvnél és 90,000 kéziratnál többet magában foglalt.
- 4) Londoni Angliában, mely a' nemzet tulajdona, és 12 teremben közép számmal 150,000 kötetű könyveknek rakhelye.
- 5) A' királyi könyvtár Madritban, a' hol közel 200,000 kötet szemlélhető.
- 6) Lisbónai, mely 80,000 részint nyomtatványt részint kéziratot előmutathat.
- 7) Koppenhageni 260,000 kötettel.

Ide számlálható — sok fő és alrendbeli nemeseeknek, püspökségeknek, káptalanoknak, szerzetházaknak, vagy rideg tudósoknak saját birtoku, egyenkint véve tán középszerű, de öszvesen roppant nagyságu könyvtárait elmellőzven — a' Pesti magyar k. egyetemnek 1845-ben leleményezett, 66,270 nyomtatványból és 1506 kéziratból álló könyvtára; s egy másik, a' magyar nemzeti tanodalomhoz tartozó, ugyan ott jelenleg körül belől 120,000 nyomtatott, és 10,000 kézirati kötetet magában foglaló: melynek gróf Széchényi Ferencz 1807. bőkezű alapítója volt, s mely utána többeknek beküldött ilyenemű adományiból mostanig ennyire szaporodott, és hihetőleg jövőendőben is szaporodni fog!

2) 17. laphoz.

Az egyházi kormányt és törvényhatóságot illetőleg: mellynek lényeges föladata, Krisztus isteni tanításának állhatatos hűségű hirdetése, 's ebben foglalt hitbeli és erkölcsi igazságoknak tulajdon követői által életbe hozása, ennél fogva pedig lelki üdvösségüknek megeszközlése iránt erélyesen örködni 's intézkedni: (Mát. 28, 20. Márk. 16, 16. II. Tim. 4, 2. Zsid. 13, 17.) — eme' szent hivatalhoz tartozó jogot 's ezzel járó kötelességet semmikép meg nem tagadhatni tőle, melly szerint mind azon botrányokat és gonosz merészleteket, mellyek az igaz hit és erkölcsiség mivolti épségét és tisztaságát a' hívek sziveiben veszélyeztetni képesek, alkalmas eszközök által elhárítani; következőleg a' közrebozsátott, vallásbeli vagy erkölcsi tekintetben ártalmas könyveknek elterjedését is, minden lehetséges és törvényes módon akadályozni — Istentől reá bizott lelki pásztorsági érdekében fekszik. (Efez. 4, 11—16. Apost. csel. 20, 28.)

Igy, az egész kath. egyházra nézve, különös említésre és figyelemre méltónak látszik a' maiglan divatozó tilos könyveket elősorozó R o m a i e g y e s ű l e t: melly V. Sixtus pápától 1575 év táján rendes gyakorlatba hozatván, bizonyos számú bibornokok és hitudósok, mint tanácsnokok által, az egyház állandó tanításával 's jó erkölcsökkel öszveférhetlen tartalmu köny-

veket, az egyház' Krisztustól rendelt főnökének (sz. Péter törvényes tisztfolytatójának Mát. 16, 18.) vallásos tekintélyével megbírálja és tilalmazza.

Vagyon ezenkívül minden megyés püspöknek is, lelki hivataljával öszvekapcsolt olly hatásköre, mellyhez képest püspöki megyéjében keletkező, vagy folyamatban lévő sajátlagos hitágazatot, vagy erkölcstudományt, vagy istentiszteletbeli szertartást tárgyazó könyvekre ügyelni tartozván, a' rosszalhatókat hiveire nézve, hogy azoktól őrizkedjenek, egyszersmind lelkismeret szerint tilalmasoknak nyilváníthatja.

3) 19. laphoz.

A' vallás- és erkölcsügyelő tudományos és épületes könyveknek — jelesen a' szükséges tárgyvilágosító 's értelmező jegyzetekkel, illető egyházi előljáróság fölügyelése alatt, hiteles fordításban kiadott szent írásnak, ugy szinte a' Tridentomi közgyülekezetben végzett hitszabályoknak 's rendeleteknek, hasonlóképen Krisztus követéséről Kempis Tamástól, istenes életre vezető oktatásról Szalez. Ferencztől, 's több efféle tartalmu némelly sz. atyáktól vagy közönségesen helyeslett hittudósoktól irt munkáknak, (mellyek közé méltán számítható a' Religio és Nevelés czimzetű valóban érdekes Pesti folyóirat) — illy könyveknek gyakrabbi figyelmetes, nyomos és eredményes olva-

sása leginkább javasolható az egyébiránt nyílt eszü 's főbb rendü keresztényeknek. Mert ők egyfelől ugyan, amint derült és mélyebb gondolkodáshoz szokott elmével birnak, ugy csupa elemi és fölületes ismeretével olly tárgynak, mellyben azóta, hogy gyermekségükben reá tanítottak, tán kevés előmenetelt tettek, melly még is főügyét illeti az embernek, magukat tökéletesen meg nem nyugtathatják, 's tudásvágyukat iránta ki nem elégíthetik; hanem e' végre bővebb és sükeresebb értesítést kívánnak: másfelől pedig, a' mennyivel több, könnyebb 's ingerlőbb alkalmatosságuk vagyon, kényüket szabadon tölteni, különféle alattomos vétkeket és rendetlenségeket büntetlenül elkövetni, 's így mind maguknak mind számtalan egyebeknek iszonyu lelki vagy világi károkat 's aggodalmakat okozni; annyival inkább szükséges nekik a' vallásnak isteni erejü és szivreható segedelme, mellynél fogva a' hevesebb indulatoknak kitörését gátolniok, a' testiség csábító ingereinek ellentállaniok, 's ekkint erkölcsüket és üdvösségüket a' romlásnak 's örök kárhozatnak kész veszedelmétől megmenteniek lehessen.

I. Toldalék.

A' szemeknek illő gondviseléséről.

(Beer I. orvostanár javaslata szerint.)

A' minő kedves és örvendetes a' haszon és földi boldogság, mellyben részesülhetnek azok, kik folyvást jó és erős látással birnak, kik is azt, ha egyébkor nem, akkor bizonyosan észre-veendik, midőn vakon született, vagy később vakságba esett embereket látnak, vagy midőn maguk is látásukban fogyatkozást szenvedni kezdenek: olly szomorú és csüggesztő ama kár és szerencsétlenség, melly szerint valaki szeme világától megfosztatván, fényes nappal is alig láthat többet, mint' más ép és egészséges szeműek esti szürkületkor is látni képesek. E' nagy veszteséget pedig legsajnosabban érzik, kiknek olly tárgyakkal kell foglalkozniok, melylyekhez éles látásu szemek teljességgel szükségesek: a' minő jelesen a' könyv olvasás; kivált azoknál, kik egy-szersmind abban találják egész gyönyörüségüket és vigasztalásukat. Fölötte érdekes dolog tehát azon okoskodó vizgálatból kimerült, és tapasztalás által megbizonyosodott bánásmóddal és intézkedéssel jókor megismérkedni, mellynél fogva mind az ép és egészséges szemeket jó állapotban tartani, és a' romlástól oltalmazni, mind a' gyengülő és romlandó félben lévőket ápolgatni 's orvosolni lehessen.

I.

Mikint kell az ép és egészséges szemeket jó állapotban tartani, 's a' romlástól oltalmazni.

1) Alvóhelynek, ha lehetséges, jó tágas és magas szobát kell választani, melly sem igen setét sem olly fekvésű ne legyen, hogy a' fölkelő napnak sugári, akár egyenesen akár visszaütközve, az ágyhoz érjenek, és a benne fekvő szemeknek alkalmatlanságot okozzanak. — Azért minden esetre az ablakokat éjjel vékony, de nem fehér, hanem kék vagy zöld,ugymint a' szemeknek legkedvezőbb színű kárpittal (függönnyel) bevonva kell tartani; sőt azután is, mikor már fölkel az ágyból valaki, egy darabig ugy kell hagyni: mig tudniillik a' szemek, az éjjeli setétség megszűntével, lassankint a' világosságához szoknak; a' természet rendjét e' végre vezérletül követvén, melly az éjjelre nem hoz a' föld lakosinak hirtelen napfényt, hanem gyengén pirosuló hajnalt bocsát mindenkor előre.

2) Fölébredvén reggel álmából valaki, és fölkelni készülvén, ha észre veszi, hogy szemfödelei öszveragadtak, vagy máskint nehezen nyílnak, erőszakosan soha szét ne terjeszsze őket, hanem híg nyállal kenetvén segítsen rajtuk, hogy maguktól fölengesztelődjenek. Sőt általában a' szemeket dörögölni, vagy éppen kézzel szorítani, (a' mit némelly csintalanok, hátul kerülvén, idomatlan tréfából cselekedni szoktak)

mindenkor veszedelmes, oly annyira, hogy kivált a' szemszorításnak teljes megvakulás lehet a' következése.

3) A' szemeket reggel, de még is nem azonnal a' fölkelés után, hanem kevés idő múlva, a' mire kiderülnek, sőt napközben is néha, kivált mikor nagyon száraz és poros a' lég, (levegő) tiszta friss vízzel meg kell mosni, és marokból egy keveset, méglen viszketni vagy csipődni kezdenek, meg is fürösztetni: melly alkalommal a' fül mögött lévő mocskot is vízbe mártott ujakkal le kell dörögni. Csakhogy ez akkor, midőn még hevülésben van a' test, és az orcza izzad, soha se történjék; különben náthát, csúzt, vagy más ilyes bajt könnyen kaphat az ember.

4) Reggel, mikor még az ágyból alig kelt föl az ember, azonképen mindjárt ebéd és vacsora után, vagy a' testnek erősebb mozgalma után is, oly munkához fogni, melly a' szemeket nagyon érdekli és fárasztja, — a' minő névszerint az igen feszült könyvolvasás — éppen nem tanácsos; mert ilyenkor félóra alatt jobban elfárad és gyengül a' szem, mint egyébkor kétszer vagy háromszor annyi idő alatt.

5) A' ki szemeit nagyon erőtetni, 's otthon sokat tartózkodni kénytelenítették, ha lehet, világos szállást válasszon magának: melly mindazáltal oly helyzetű legyen, hogy a' napsugarak egyenesen, annyival is inkább általelleses

ház faláról visszaütközve, a' dolgozó asztalára ne ereszkedjenek; valamint hogy a' világosság ne fölfelé az alacsony ablakból, hanem inkább lefelé jöjjön a' szobába 's azon tárgyakra, melyekkel foglalkozik az ember.

6) Azonban, a' szerfölötti világosságot, avagy inkább ennek ragyogó fényét is el kell kerülni, vagy legalább meg kell gyengíteni: megelőzván az igen tündöklő házi eszközöket, ugyanint aranyzott karimájú tükröket, övegajtókat, csillogósan pallérozott faszekrényeket, 's asztalokat; vagy, hogy ezek a' szemnek annyira ne ártsanak, zöld vagy kék színű kárpitokat az ablak elejébe függesztvén, melyeket egyszersmind úgy meg kell erősíteni, hogy az ajtó vagy ablak felnyittatván, a' szellő őket idestova ne lebegtesse, 's így a' világosságnak hirtelen változása a' szemeket ne sértegesse.

7) Vigyázni kell a' ruházatra is, hogy t. i. ez, kivált a' nyakravaló, szük ne legyen; mert akadályozván szabad körülforgását a' vérnek, 'sezt a' fő felé hajtván, a' szemeket vérbe borítaná, föltüzesitené 's elnehezitené. Ezt okozhatja az állatok' (még inkább az emberek) ganájából és vizeletéből párolgó csipős gőz is, ha ennek rakhelye közel a' lakáshoz, vagy szinte a' lakásban vagyon, és elégséges szellőző nyílásokkal ellátva nincsen; nem különben akármiféle, különösen pedig a' bódító dohányfüst, ha sűrűen

és többekről eresztetik valamelly zárt helyen, tagadhatlanul árt a' szemnek.

8) Ártalmasok a' szemnek tovább a' nehéz emésztésü, vagy igen fűszeres étkek, erős borok, 's egyéb hevítő italok. Mert ezek ugyan, az által hogy gyújtják a' vért, a' szemeket is megtüzesítvén, egyszersmind gyengítik: a' nehezen emészthető ételek pedig többnyire nehéz széket okoznak, melly erőködéssel menvén véghez, természetes következés szerint, a' szemeket is eszközösen lankasztja és homályosítja.

9) Estve, mikor fogyni kezd a' világosság, következőleg a' hold világnál is, olvasni vagy irni, igen veszedelmes a' szemeknek. Sőt, mivel ezeknek a' setétség általában nagyobb ellessége a' fényes nap világnál, mellyet sokféleképen mérsékelni lehet; soha sem kell alkonyodás után, ha semmit sem dolgozik is az ember, setétben maradni, hanem legalább csak egy gyertyát is kell a' szobában, vagy lámpát égetni; ha pedig ilyenkor szemével munkálkodik akárhogy valaki, annyi világosságának kell lenni, hogy minden szemfeszítés nélkül a' tárgyakat jól meg lehessen különböztetni. *)

*) A' lámpaégetés helyett, melly a' gyertyák készítése előtt már régen, világítás okáért szokásban volt, leginkább ajánlásra méltók az újabb találmányu, 's mármost csaknem közönséges divatban lévő stearin gyertyák. Mart azonki-

10) Mivel még az álomtalanság, vagy az álomnak akármely okból történt félbeszakasztása is árthat a' különben legegészségesebb szemeknek, ugymint a' mellyek szintugy valamint egyéb testi érzékszerek' a' nappal fogyasztott erőnek helyrehozása végett, elégséges és csendes álom nélkül el nem lehetnek: azért a' késő éjszakáig indulatosan folytatott kártya — vagy másféle szerencsejátékot, mellyhez különös és állhatatos figyelmezés kívántatik, valamint a' feszült olvasást és írást is, ha csak az elkerülhetlen szükség nem hozná magával, nem lehet ezen tekintetből időtlennek 's helytelennek nem ítélni.

11) Ha el találunk az olvasás, vagy más erősebb nézéssel járó dolgozás közben, tikkadni a' szemek, többször változtatni szükséges ilyenkor a' test helyzetét: úgy hogy az ülés után egy magasabb asztalkánál vagy írópolcznál állva, és az ilyen állás után, nem sok idő múlva, megint előbbeni ülőhelyben, kell folytatni a' munkát. E' mellett az író vagy olvasó asztalt úgy kell alkalmaztatni, hogy a' világos-

vül hogy hamvukat venni nem szükséges, 's ez által folytonos dolgozatában nem hátráltatik az ember, az egyenlő tiszta világítás is, melly nagyon kedvez a' szemeknek, különös jó tulajdonság benne.

ság résünt, a' dolgozónak bal oldala felől reá szolgáljon.

12) Mikor szabadságában áll az embernek, az olvasásra inkább a' nappali, az írásra pedig, ha gondolkodni kell mellette, és tisztán nem kell írni, az estvéli időt, vacsora előtt, égő gyertya- vagy lámpavilágnál, válaszsza magának: így mindenkép elérheti célját, a' nélkül hogy szemeit nagyon erőtesse.

13) Nem használ a' szemnek, sőt rövidlátást okoz, ha valaki a' könyvet vagy írást, hogy alkalmasabban olvashassa, a' gyertyavilágon tul tartja, vagy hátát nappal az ablaknak fordítván, úgy nézegeti: mivel mind a' két esetben több világosság ütközik a' könyvről vagy írásról szemeibe vissza, mintsem szükséges a' célszerű olvasásra.

14) Rosz és a' szemeknek ártalmas szokás némellyeknél, a' kocsizás közben olvasni. Mert bármelly lassan halad is a' szekér vagy hintó, lehetetlen még is, hogy ez, kivált göröngyös utakon, mindég ne mozogjon 's ingadozzon; ez által pedig a' szemeknek, mivel a' szüntelen habzó betűket csak bajjal 's erőködéssel szedhetni rendbe, nagy alkalmatlanság ne okoztasson. Legföljebb, ha utközben valamely érdekes tárgy ötlük eszébe az embernek, vagy szemébe akad, ezt óntollal a' levéltárczába röviden följegyezni lehet.

15) Az okfontolással járó hiteles tapasztalás szerint végre bizonyos az, hogy, valamint igen korán gyengíti 's hervasztja bármely ép és egészséges alkatásu szemeket a' szokásba vett akármiféle buja és fajtalan cselekedet vagy képzelődés, ugy viszontag élénkségüket és tartósságukat különösen megcsökkenti 's oltalmazza a' testi és lelki tekintetben egyiránt folytatott tiszta és mértékletes élet.

II

Mikép kell a' gyenge és beteges szemeket ápolgatni 's orvosolni.

1) Mihelyt észre veszi az ember, hogy valamely dologban elfáradnak szemei, legottan azon dologgal, ugymint olvasással, írással, éles nézéssel, egy darab ideig fel kell hagynia: más-kint a' veszedelem hova tovább, annál inkább növekednék. Bizonyos jelei pedig annak, hogy egy kis nyugvást szükséges engedni a' szemeknek, e' következők lehetnek: a) ha ama szempont, mellyből megismérhetni az előttünk lévő tárgyat, mindég jobban távolítani látszik a' szem elől; — b) ha valamely munka alatt, a' hol meg kell a' szemeket feszíteni, némi alkalmatlanság, főfájás, szédelgés jelengeti magát; — c) ha minden más ok nélkül, a' szemek könnyezni vagy nedvesedni kezdenek; — d) ha, hirtelen mintegy felhőcske támad 's lebeg a

szemek előtt, mely homályosítja a' jelenvaló tárgyakat, és a' látást nehezíti.

2) Azonkívül hogya' szemeket fárasztó dolgot félben kell hagyni, ugy lehet ilyenkor őket felfrissíteni: ha a) tárgya a' föl vállalt munkának másféleivel, mely nem nagy erejére, ső inkább némi könnyebbségére esik a' szemeknek okosan felcseréltetik; — ha b) szemeit az ember munka közben egy kis ideig behunyja, vagy, alkalmas fekvése lévén a' háznak, kinéz olykor az ablakon a' kertbe, vagy mezőre, vagy csupán az égbe *); — ha c) a' fölösleges nedvesség a' főből időnkint leszállittatik langyos lábvíz által, melybe egy kanálravaló konyhasót, egy maroknyi hamut, korpát, vagy száritott fűzfalevelet is lehet vetni; vagy néha va-

*) Illy haszonban, mely szerint tiszta kékeget, vagy zöldelő erdőt, rétet, mezőt, ugyanint a' szemek felfrissítésére különösen alkalmas színű tárgyakat, a' mezőségen, vagy kis helységben lakó naponkint 's óránként gyönyörködve tekinthet, a' városi lakosoknak, kik többnyire környöskörül csak szemeket sértő fejeér falakat látnak, részesülni ritkán 's alig van szerencséjük. Kitészik ebből is, az Istentől rendezett természetnek egyszerű munkálati, és az embereknek bármely mesterségesen készült művei közt mely nagy és szemebetűnő a' különbség!

lami kevés dohánypornak (tobáknak) fölszívása által, olyanoknál t. i. kik valamennyire hozzá szoktak, vagy tőle nem idegenkednek; — ha d) napközben némellykor a' szemek, kivéven ha esúzbán szenvednének, tiszta hideg vízzel, vagy rózsavízzel megmosatnak, vagy inkább csak megnedvesíttetnek, 's mindjárt reá tiszta száraz kendővel megtörültenek; — ha e) mikor az idő kedvez, mértékletes testi mozgást tesz az ember, szabad levegőben, de még is árnyékos helyeken, vagy zöld vetések 's rétek mellett sétálgatván, vagy pedig, mikor alkalmatlan kint az idő, és van benne mód, otthon billiárd játékban, a' hol a' zöld posztó 's az irányzatos nézés szinte jól esik a' szemeknek, magát gyakorolván.

3) A' gyenge és beteges szemeknek ápolgatására segéd eszköz gyanánt szolgálhatnak a' szemüvegesek (pápaszemek). Az időt pedig, mikor hasznos velek élni, a következő jelekből meg lehet határozni: a) midőn a' megkülönböztető látáspontja a' szemektől észrevehetlenül meszszebb távozik; -- b) midőn az olvasás vagy másféle apró szerű foglalatosság közben nagyobb világosságra szokatlan vágyakodást érez valaki magában; — c) midőn a' kisebb tárgyak, ha tovább szemléltetnek, mintegy összebonyolódni látszanak; — d) midőn a' szemek legcsekélyebb feszülésre is mindjárt eltikkadnak; — e) midőn a' szemüvegeseken va-

laki jobban, könnyebben és huzamosabban tud
olvasni, vagy másféle apró szerű munkát végezni,
mialt szabad szemmel.

A' szemüvegecskékben pedig, hogy
hasznosan és alkalmasan velek élni lehessen,
illy minéműségek szükségképen megkívántat-
nak: a) Ne nagyobbítsák, és ne kissebítsék,
hanem csak világosabban és tisztábban terjesz-
szék a' szem elejébe a' főnforgó tárgyat; — b)
az üvegecskék egészen tiszták, és minden főt
vagy szeplő vagy karczolás nélküliek, szintugy
egyformán vastagok 's domboruk legyenek; —
c) szükséges rajtok két egyenlő csont- vagy
bemázolt ezüst- vagy kékitett aczélfoganték,
mellyekkel a' hálántékhoz őket két felől kapcsol-
ni 's alkalmazni lehessen. Ha pedig idővel effé-
le szemörző üvegecskék már nem volnának a'
látást könnyíteni képesek, akkor valamennyire
nagyobbítók is elő lebet venni.

4) A kinek meszszelató vagy nagyító üveg-
csővel kell élnie, hogy szemeit el ne rontsa, és
ferde látáshoz ne szoktassa, hol egyik hol másik
szemével nézegessen váltólag rajta; vagy ha
kettős a' szemüveg, mind a' két szemével egy-
szersmind.

5) Utoljára mind azon észrevételeket és
rendszabályokat mellyek az ép és egészséges
szemeknek oltalmazására, az előbbi fejezetben,
hasznosoknak lenni állittattak, még inkább tar-
tozik figyelemre venni és szorgalmasan telje-

síteni az olyan, kinek szemei gyengülni és fogyatkozni kezdenek, vagy éppen már rosszul is vannak.

II. Toldalék.

Jeles emlékezet' szerezhetéséről.

(Dr. Hartenbach Evald után.)

I.

Előleges jegyzetek az emlékezetről általában, 's ennek különféle jellemzeteiről.

Az emlékezet neve alatt értetődik általában ama' különös tehetsége a' léleknek, melly-nél fogva olly gondolatokat, mellyek valaha elménkben megfordultak, vagy olly észfogalmakat, mellyek bennünk figyelmet gerjesztettek és tudássá lettek, egy szóval: az általunk gondolt, látott 's hallott dolgokat elménkben főtartani, és tetszésünk szerint megújítani képesek vagyunk.

Az emlékezet tovább, melly Kant Em. értelmezése szerint, a' képző erőnek haszonvétele az elmúlt időre nézve, valamint magában foglalja és előtélézi a' képző erőt, vagy is ama' lelki tehetséget, mellyel a gondolatban fölmerült tárgyat, ha jelen nincs is, szemléletünk

elejébe állithatjuk: ugy abban különbözik tőle, hogy, midőn ez számtalan képzeletekre kicsavaroghat, a' nélkül hogy az ember önkényt követné mindenkor őket, az emlékezet, inkább az embernek önkényétől függ: melly szerint a' képzeleménynek szabatos irányt adhat, 's a' képzeletet, mikor akarja, a' mult időből előidézheti és megújithatja.

Három különös erő tartozik tehát az emlékezet teljes mivoltához (lényegéhez): a' fölfogás, föntartás, és észbejuttatás. A' fölfogás olly tehetség, melly által a' lélek, előttünk ismeretlen működéssel, a' történt, tapasztalt, hallott vagy gondolt tárgyakat magába elfogadja (észre veszi), még pedig a' föntartásra nézve, ugy elfogadja, hogy utóbb az észbejuttatás által azon belső érdekléseket és nyomadékokat, a' minemüeket az említett tárgyak bennünk valamikor okoztak, igen, vagy kevésbé világosan és értelmesen ismét megújithatja.

Noha pedig ezen három különös ereje mellett egy magában az emlékezet; a' mennyire még is ama' dolgok, mellyeket eszünkkel fölérti, fejünkben tartani, 's annak idejében ujra eszünkbe juttatni képesek vagyunk, egymástól különböznek; és, a' mennyire maga az emlékezet is nem egyféleképen nyilvánítja 's jellemzi magát, többféle melléknevek tulajdoníttatnak az emlékezetnek. Vagyon illyképen szóemléke-

zet, mellynek erejével csak egyes szavak, minden öszvefűggés, 's ugyanazért észfeszítés nélkül, idegen vagy anyanyelvől megjegyeztetnek, és a' szólás vagy írás alkalmára föntartatnak. Vagyon t á r g y e m l é k e z e t, mellyhez kívántatik, hogy a' megjegyzett dolgot már valóban megértettük, 's így ítélő erönket is reáfordítottuk légyen. Vagyon h e l y — vagy t á j e m l é k e z e t, melly a' tárgy emlékezettel némileg megegyez ugyan, tulajdonképen még is arra szolgál, hogy ama' helyeket, a' hol valamely dolog találtatik, vagy könyvekben 's irományokban bizonyos szavak vagy mondások előakadnak, magunknak jól megjegyezve fejünkbe ültessük. Ilyen helyemlékezetnek könyvnélküli tanuláshoz leginkább nagy hasznát vesszük; mert legottan magáról a' dologról is megemlékezünk, miután azon helyet, a' hol áll a' dolog, eszünkbe juttatjuk. Ide tartozandó még a' n é v — és s z á m e m l é k e z e t is, melly mind a' kettő a' följebb érintett szóemlékezettel, használatára nézve, majdnem egyre megy ki.

Mivel egyébiránt, a' mondottak szerint, első tevékenysége az emlékezetnek abban áll, hogy a' megjegyezni való dolgokat voltaképen fölfogja, 's ezekkel ismereteinknek gyűjteményét gazdagítsa: ezen tekintetből is kétféle emlékezetet egymástól megkülönböztetni lehet, úgy mint g y o r s és k é s z vagy l a s s u és k é s e

delmes emlékezetet: azzal valamely dolgot hamar megértünk és sajátunkká teszünk; e' mellett pedig, a' végre hogy valamely eszmét (észképet), szót, helyet, vagy más egyebet észre vehessünk, 's értelemmel megfoghasunk, több időre van szükségünk.

Szintugy az emlékezet különféleségének meghatározásában, a' főntartásra is ügyelhetünk. Erre nézve az emlékezet erős (terjedelmes), melly magába sok észfogalmakat fölvenni és megőrizni képes: ellenkező esetben az gyenge és csekély. Azután vagy hű és könnyű, ha a' fölfogott (észrevett) tárgyakat saját mivoltuk szerint 's állandóképen, vagy legalább sokáig föntarthatja, és sok tünődés nélkül, mikor akarja, előidézheti: ha pedig ezt hiányosan, és nagy fáradsággal teheti, hűtelen és nehéz az emlékezet. Az előbbiekhöz számíthatni a' jó, jeles, alkalmas és szerencsés, — az utóbbiakhoz pedig a' rossz, alávaló, alkalmatlan és szerencsétlen emlékezetet.

Még egy különbség tűnik föl az emlékezet jellemzetében, t. i. a' természetes és mesterséges emlékezet. Amaz többnyire jóféle, 's olly embereknek tulajdona, kik, a' mellett hogy különös nevelést vagy oktatást nem nyertek, és leginkább csak látott, hallott 's tapasztalt dolgokra ügyelni szoktak, azon természeti ajándék kifejlődésének maguk részéről gátot

sem vetettek, rövidséget sem okoztak: ez pedig úgy szereztetik meg, ha valaki azon vele született lelki készséget munka és szorgalom által neveli és tökéletesíti. Több példáit olvashatni némelly köz tekintélyű és hitelességű íróknál mind a' természetes, mind kivált a' mesterséges mívelés hozzájárulataival tökéletesített igen jeles, és szinte csodához hasonló emlékezetnek, mellyek általában azt tanusítják, hogy mindenkép jeles emlékezetnek szerethetőségéről okosan kételkedni nem lehet.

Azonban még is ritkán történik, hogy minden említett tulajdoni és jelenségei az emlékezetnek valakiben együtt, és nagy mértékben föltaláltatnának. Így p. o. gyors, erős és könnyű tárgy-vagy helyemlékezete lehet valakinek, a' nélkül hogy egyszersmind ilyen név- vagy számemlékezete is volna, 's viszonttag. Sőt, amint három fötulajdonság kívántatik általában a' jó emlékezethez, hogy t. i. a) valamit gyorsan észre vegyünk, b) azt sokáig eszünkben föntartsuk, és c) legottan, mikor kell, előidézhessük: úgy alig találkozik ember, ki e' három tulajdonsággal egyiránt bírna. Tapasztalás szerint a' véralakúak (vérmesek) könnyen fölfognak valamit; de hamar azt el is felejtik. A' nedves (nyálkás) természetűek ellenkezőleg nehezen foghatnak föl valamelly föllengőbb 's homályosabb dolgot; de, miután ezt fölfogták és jól

megértették, annál tovább magukban fön is tartják. Ezek közül is némellyeknek sokáig kell gondolkodniok, 's ismereteiknek gyűjteményét mindenfelől képzőleg át kell vizsgálniok, míg eszünkbe jut, a' mit éppen jókor megtudni kívánnak. Oka pedig ezen különböző emlékezetbeli jelenetnek, az érintett különféle véralkatból származó más meg más természeti hajlamon kívül, leginkább onnan magyarázható, hogy, amint némelly tárgyakra, érdekességükhöz képest, nagyobb vagy kisebb figyelem fordítatik, akint ez által illy tárgyakkal szövetséges emlékezet is nagyobb vagy kisebb arányban gyámolittatván, nem egyenlőképen mutatja ki magát.

Ha már folyamatosan kérdezné valaki, hol legyen az emlékezetnek tulajdon székhelye és tanyája az emberben, nem egyértelmű erre a' természetnyomozóknak válasza. Némellyek ugyan a' hátfőt (occiput) vagy is a' fejnek hátulsó részét annak lenni állítják, azon valószínű okból, mivel közönségesen olly emberek, kiknek nagyobb (tágosabb) hátfejük vagyon, nagyobb 's erősebb emlékezettel is birni látszanak. Mások ellenben a' homlokzatot (sinciput) a' fejnek előrészét tartják, még pedig hihetőbben, az emlékezet valóságos székhelyének. Annyi legalább bizonyos, hogy, a' kiknek szűk 's alacsony homlokuk vagyon, jó-szerű emlékezettel azok éppen nem dicseked-

hetnek: valamint más felől a' tudósak (kik jó-féle emlékezet nélkül olyanok nem lehetnének) csaknem mindnyájan bővebb és magosabb homlokot mutatnak. Tapasztalható az is, hogy, a' kik valamit könnyebben eszükbe juttatni akarnak, mintegy természeti ösztönből kezükkel homlokukat érinteni, vagy dörgölni szokták. Ide járul még, hogy, midőn valaki főfájásban szenved, mellyet leginkább a' homlok körül érez, az emlékezetben is némi fogyatkozást vesz észre. Tehát csak ugyan az ember fejének valamellyik részében (leginkább az agyvelőben) vagy mindenikében kell tartózkodnia az emlékezetnek; mert akármelly nyavalyája vagy sérelme miatt a' fejnek, az emlékezet is egyszersmind sinlődni szokott.

Végre, ha Gall' agytani elméletének van valamelly sikeres alapja: — aminthogy ezt egyáltalában tagadni nem lehet — úgy, valamint többféle tulajdonságu és jellemzetű az emlékezet, azonképen ennek többféle érzékszerei (organumai) találhatnak az emberben, különösen pedig az ember fejében és arczatjában. Így szerinte más érzékszere vagyon a's z á m — más a' h e l y — más a' s z e m é l y — más a' t á r g y — vagy s z ó e m l é k e z e t n e k: a' honnan, különféle idomulására nézve, ennek minéműségét alkalmasint kitapintani és következtetni lehet. Csakhogy e' dolog, ha rola itt fejtegetőleg értekezni kellene, sokkal tovább vezetne,

mintsem a' jelenvaló, egyenesen és határozottan
célba vett tárgyra nézve szükségesnek lenni
látszik.

II.

*Az emlékezet iránt viseltetni szükséges figyelemről
és gondoskodásról.*

Igazán mondták a' régi bölcsek, hogy
csak annyit tudunk, a' menyit tanultunk, és ta-
nulmányunkból emlékezetünkben föntartani ké-
pesek vagyunk; mert a' valóságos tudás az em-
lékezettől függ, melly nélkül azt, a' mit időn-
kint hallás, olvasás, vagy elmélkedés által, is-
meretünk tárgyává tettünk, legföljebb mint va-
lamelley zavaros álmoképet eszünkbe hozhatjuk.
Ha pedig már hajdan illy szükségesnek ítélte-
tett, bárminő tudománybeli előmenetelre nézve,
az emlékezet iránti figyelmetesség és gondos-
kodás, a' jelenkorban ezt annyival inkább szük-
ségesnek kell tartanunk, a' mennyivel napról
napra növekedik a' tudnivaló dolgoknak fölötte
nagy tömege, és inkább mint akármikor meg-
kivántatik egy művelt embentől, hogy legalább
az érdekesebb tudományokban és mesterségek-
ben szinte járatlan ne legyen.

Az emlékezet ugyan is mintegy raktára
lévén tudományos ismereteinknek, tudásunk
bizonyára üres, elmélkedésünk meddő és gyü-
mölcstelen marad, ha csak onnan a' benne eltett
's föntartott ismereteket annak idejében előven-

ni és haszonra fordítani nem tudjuk. Az emlékezet (zen okból alapja és talpköve minden szellemi fejlődésnek; következőleg a' szellemi esinosodásra és műveltségre nézve, igen nagy fontosságu. Az ész, elme és értelem egyedül általa ébresztetnek, fejlődnek, gyakoroltatnak's tökéletesednek. Nélküle nem volna, miről süketesen gondolkodnia, elmélkednie, okoskodnia az embernek. Nélküle örökké legalsó szellemfokán állanánk a' gyermekségnek, mellyben a' testi érzeményesség főképen, és csaknem kizárólag munkálkodni látszik. Nélküle minden tárgyakat újra tapintanunk, izlelnünk, 's szemünk elejébe tartanunk kellene, hogy minőségükről magunknak igaz ismeretet szerezhessünk. És így nincs állapot, nincs ember, mellyre's kire nézve jó vagy rossz emlékezettel birni mind egy volna.

Igen is, akármelly állapotban 's hivatalbeli viszonyban él is valaki embertársai között e' földön, egyikben sem boldogulhat úgy, amint kellene, ha jószerü emlékezete nincsen. Így nevezet szerint vajmi nyomoru és szánakodásra méltó tiszti helyzete egy akár egyházi akár világi nyilvános szónoknak, ki, mivel emlékezetében nem bizhatik, félénkségből majd minden mondásnál fönakad és zavarodásba jön! Lehet-séges-e valljon, hogy ő, bármelly derekasan kidolgozott beszédjét lelkesen, 's ekkint a' hallgatókra nézve foganatosan elmondhassa? Nem kell-e inkább szüntelen attól félnie, hogy, a'

melly szavakra vagy mondásokra legtöbbet épített, fejből eltűnjenek, és csak a' kéziratban maradjanak?

Még nagyobb szerencsétlenség adhatja magát elő egy csekély és hűtelen emlékezetű lelki vagy testi orvosnál, ki valamelly beteghez hivattatván, noha veszedelmes nyavalyában találja is őtet, de mind a' mellett minő alkalmatos orvosságot rendeljen neki, teljességgel nem jut eszébe. Rendel tehát valamit, nehogy tudatlannak látszassék; és szerencse, ha még olyas mit rendel, a' mi sem árt sem használ a' betegnek: csak, miután haza megy, forgatja özszeviszsza könyveit vagy jegyzéseit, hogy megtudhassa, micsodás gyógyszerek lehetnek jók azon nyavalya ellen. Megtörténhetik azonban, hogy, miglen magával így tanácskozik, nyavalyája a' betegnek tetemesen változik, 's így ama' föltaalált gyógyszer immár nem csak nem használ, hanem szinte árthat is a' betegnek. Szerencsétlen kétkedés!

Hasonló szerencsétlenség fordulhat elő egy különben szorgalmatos, és törvény tudományban jártas, de emlékezetére nézve gyarló és késedelmes ügyvéd hivatalkodásában: ki a' törvényszék előtt gyors és erős emlékezetű ellenkezőjétől hevesen ostromoltatván, mivel védenének részére szolgáló törvényczikkeit, 's egyéb otthon nagy munkával özsveszedett és pontosan följegyzett védokokat hamarjában elő-

idézni, 's így az ellenkező félnek fölhozott bizonyítmányait észgyőzőleg megczáfolni nem képes, sokszor a' legigazságosabb ügyet, mind maga' jó hírének nevének, mind megbízója keresetének rövidségével, kétségessé teheti, 's könnyen el is vesztheti.

De nem csak a' tudományos hivatalbeli személyeknél, hanem a' közönséges polgári állapotú embereknel is általában szükségesnek találtatik az emlékezet gyámolítására és fejlesztésére fordítandó szorgalmatos gondviselés. Ennek szembetűnő bizonyosságául elég lesz csak két ebbéli állapotot emliteni és nyomosabb vizsgálat alá venni, ugymint a' kereskedést és gazdaságot. Akármellyiknél ezek közül hogy az emlékezetnek fogyatkozását a' jegyzőkönyvnek pontos vezetése alkalmasint kipótolhatja, éppen nem mondhatni: különben is vajmi szomorú és kellemetlen dolog, minden legkisebb kérdéses esetben is a' jegyzőkönyvre szorulni! Hátha pedig a' feledékeny kalmár vagy gazda valamit könyvébe fölírni szintugy elfelejtett, hová folyamodjék akkor? Tegyük azonban, hogy a' papiros- emlékezetben mindent meg lehet találni; mennyi időveszteségbe kerül, akármelly kicsinységet ottan felkeresni, 's átszemlélni?

Ezenkívül számtalan dolgok akadhatnak elő, melyek tulajdonképen nem arravalók, hogy följegyeztessenek, a' mellet mégis, ha feledé

kenységbe mennek. Sokféle bajt 's alkalmatlanságot okozhatnak.

Végre a' barátságos társalgásban, játéokban, 's egyéb tisztességes mulatságokban, ki töltheti jobban kedvét, ki folytathatja bátrabban és kellemetesebben szándékolt beszélgetését? az-e, kinek mindég aggódnia kell, mikép találhasson alkalmas szavakat fölmerülő gondolatainak mennél helyesebb 's irányosabb kifejezésére: vagy, a' kinek fejében akármelly dologra a' legalkalmasabb fő- és mellékszavak, vagy a' történetekből az időszámok és személynevek mindenkor készen vagynak, úgyhogy azokat, mikor akarja, mindjárt könnyen és szabadon hasznolhatja?

Kitetszik mind ezekből, melly jeles és hasznos a' természet által Istentől adott ajándék, reánk emberekre nézve, az emlékezet, és meny nyire illik ezt annakokáért becsülni, 's azon üdves célra, mellyért adatott, hálálva fordítani. Valóban, nem hinné az ember, melly nagy bősége az ismereteknek vagyon emez eleven könyvtárban elrejtve. Csak az alkalom, midőn valamely különös tárgyról értekezni szükséges, mutatja meg nyíltan, ámbár akkor is csak részletesen, annak kimagyarázhatlan erejét és munkálkodását az emberben. Fő érdekünkben áll tehát, hogy illy drága kincsnek föntartására, gyarapítására és jelesbitésére teljes szorgalommal és vigyázattal iparkodjunk. A' mi csak

nyg eshetik meg voltaképen, ha minden egyéb előtt az emlékezet gyengítő, fogyasztó, vagy éppen enyészto okait elhárítjuk 's távoztatjuk; egyszersmind pedig azon elmélkedő észszel ki-nyomozható, és tapasztalásból merithető eszkö-zökkel is, mellyek annak szilárdítását foganato-san elősegítik, rendszerint élni nem vonako-dunk.

III.

Az emlékezet- gyengítő, fogyasztó 's enyészto okokról.

Gyakorta megtörténik, hogy a' melly nevek észképek, ismeretek az ember fejében (eszében, elméjében, emlékezetében) valaha megfordul-tak, innen úgy elröppennek, mintha ott jelen sem voltak volna. Illy állapotja az észnek, el-mének, emlékezetnek, ha többféle tárgyakra ki-terjed, és többször éri az embert, f e l e d é k e n y- s é g n e k neveztetik. Okai pedig az illy bajos és kellemetlen elmeállapotnak sokfélék lehetnek: némellykor ugyan büntelenül, vagy öregség vagy betegség, vagy más szerencsétlen esemény ál-tal keletkezhetik; de érhet valakit saját vétke miatt is, szantszándékos kicsapongásai által, ha kivált már fiatalorában tőle elkövettetnének: minemü a' szokásba vett szórakozás, gondo-latlanság, hiányos gyakorlás, egészségtelen ét-rend stb. Az előbbi esetekben e' baj g y e n - g e, az utóbbiakban g y e n g i t e t t emlékezetnek mondható.

A gyenge emlékezet, mely saját vétke nélkül sokféle bajba keverheti az embert, igen gyakorta természetes következménye az öregségnek; leginkább azért, mivel az öregeknél a' testi erő általában fogyatkozáván, ezzel együtt az emlékezet is a' test és lélek közötti viszony-érdeklés miatt, némi fogyatkozást szenved; noha nem mindenkor: mert vannak példák, melyek nyilván azt mutatják, hogy némelly öregek testi elgyengülésük mellett is, elég erős és állhatatos emlékezetnek jeleit adják, kivált olly tárgyakra nézve, melyek őket közelebből illetik, vagy hivataljoknak környékéhez tartoznak, p. o. különféle alkukötéseik, követelő vagy terhelő adosságaik, hátralévő számadásaik, életükben elkövetett jó vagy rossz cselekedeteik stb. Tehát nem annyira aggott kora az embernek, ha egyébiránt más nyavalyák által megerőtlenítve nincsen, mint az elégséges gyakorlatnak elmulasztása, vagy viszontag a' fölötte nagy észfeszítés, teszi gyengébbé az emlékezetet benne.

Az öregségnél többet ártanak, és nagyobb rövidséget okoznak az emlékezetnek a' hevesebb indulatok, különösen a' haragnak, ijedésnek, félelemnek, 's több efféle észkábitó gerjedelmeknek hirtelen, noha akaratlan kifakadásai: mert ezek a' rendes természeti testalkatban tetemes változást okozván, majdnem lehetetlen, hogy egyszersmind az emlékezetet is ártalmas érdekléssel ne illessék. Ugyan is a' szívnek 's

elmének ama' zavart állapotja, melybe az embert akármelly hevesebb indulat helyezni szokta, képtelennek teszi ötöt arra, hogy magát valamire okfontolás és szabad választás által határozza, következőleg az emlékezetnek is illendő hasznát vegye. Legalább azt senki sem tagadhatja, hogy hirtelen haragra gerjedvén, vagy másféle gondolatelőző indulattól elragadtatván, hamarjában alkalmas szavakat sem talált, belső érzetének értelmes kifejezésére. Melly zavart elmeállapot ha többször elő talál fordulni, az emlékezetet szintugy, valamint más visszaható nyavalya a' testi erőt 's egészséget, hova tovább meggyengíti, rendetlenségbe hozza.

Vannak azonban olly testi nyavalyák is, mellyek a' test és lélek közötti szoros öszvefűggs miatt, nem csak érzeményes alkatrészére az embernek, hanem eszközösen emlékezetére nézve is, ha kivált súlyosan meglepők, vagy gyakorta kitörők és sok ideig tartók, ártalmas hatékonysággal birnak: ugy hogy ezen lelki tehetséget vagy éppen megszüntetik, mint p, o. a' hirtelen szélhűdés, erős fejütközés által támadó agyvelőbajok stb. vagy bizonyosan majd nagyobb majd kisebb mértékben gyengítik 's fogyasztják. Mint hogy pedig illy emlékezetrontó testi bajokon, ha már elérték az embert, vagy benne szinte megrögzöttek, jó foganattal segíteni alig lehet: legtanácsosabb azoknak még jókor, midőn valamenyire kezdik csak jelentgetni

magukat, alkalmas óvszerek, vagy csak helyes életrendtartás által is, elejét venni.

Nagyob figyelem és gondoskodás kívántatik még azon emlékezet- gyengítő 's fogyasztó okok iránt, mellyek az embernek önkényétől függnék, 's ugyanazért, ha tőle szorgalmatosan el nem hárittatnak, vétekül is egyedül neki tulajdoníthatók. Illyen nevezetszerint a' borral vagy másféle szeszes és részegítő italokkal való mértékletlen élés, vagy is inkább visszaélés: ugymint melly által egyenesen a' bujaság — ezen alattomos emésztője mindennemű lelki erőnek — nagyon felingereltetvén, az emlékezet különösen mindég gyengébb, 's gyengébb lesz, sőt utoljára csaknem egészen el is vesz. Természetes következése ez ama' lázas hevületnek és zavarnak, melly ilyenkor a' testnek minden részeiben, de leginkább az ember fejében tapasztaltatik, 's melly által különféle bajokra és súlyos nyaválákra, ugymint főfájásra, szívdobogásra, csuklásra, görcsökre, lépkórságra, aranyérre, tüdővészre, szélhűdésre stb. kész ok adatik. Ha pedig az említett visszaélés általában illy sajnos és ártalmas eredményeket okozhat; igen természetes, hogy az emlékezetre nézve különösen semmikép ártalmatlan nem lehet. Tehát mindnyájoknak, kik erős és tartós emlékezetre szert tenni kíváncsoznak, ha ebéd- és vacsorakor vízzel egyelitett kevés bort minden kár nélkül, sőt gyomorerősítés okáért, haszno-

san is lehet inniok, de gyakrabbi, és szinte rézszegecségig folytatott borivástol megkell szoros vigyázattal magukat tartóztatniok.

Még egy bal szokást szükséges, az emlékezet- gyengítő okokra nézve, itten, mint maga' helyén, érinteni, melly abban áll: hogy sokaknál az emlékezet, már az oskolai folyamatban, egyoldalulag gyakoroltatik; ugy hogy figyelmetességük többnyire csak bizonyos leczkéül földadott tárgyakra, másféléknek elmellőzésével igazittatik: miből természetesen következik, hogy, midőn ama' jelesen betanult, vagy velek szövetséges tárgyakrol élemedett korában is az ember gyorsan és könnyen megemlékezik, egyéb bármelley érdekes és hasznos, de könyv nélküli meg tanulni nem kellett, és csak magányos olvasásból értett dolgokból, hosszas tünődés után is, alig jut valami eszébe. Másik, szintolly hibás és roszalható szokás az, a' gyermektől tanulás végett földadott leczkének (szabmáynak) csupa gépelyes elmondását követelni, arra pedig, hogy értse is a' dolgot, éppen nem ügyelni: mert, noha az emlékezetet gépelyes oldalárol is jó, sőt néha szüséges gyakoroltatni vele, kivált a' mivoltkorlátozásoknak vagy értelemhatározásoknak (definitoknak) megtanulásában; de azzal soha sem kell egészen megelegetni, hanem azon kell iparkodni, hogy a' könyv nélküli tanulóssal az értelem is

mindenkor együtt munkálkodjék: így az emlékezet fogvatkozásán nagy részént segítve leszen.

IV.

Az emlékezet föntartását és szilárdítását elősegítő eszközökről.

Valamint már előbb az emlékezet kétfélének mondatott, természetesnek t. i. melly különös ápolás és intézkedés nélkül mintegy magától kifejlődik, és a' naponkint látott, hallott 's tapasztalt dolgokra vonatkozó figyelmezés által folytonos munkásságban tartatik, — és mesterségesnek, melly állhatatos szorgalomnak, és téteményes alkalmazásnak hozzájárultával szereztetik: úgy kiművelése és szilárdítása is az emlékezetnek kétféle eszközök által eshetik meg, ugymint természetes és mesterséges eszközök által. Amazok csupán jól szoktatott, és a' természet rendjéhez szabott életmódban állanak: ezek pedig, mint-hogy ekkoráig egyenesen és tulajdonképen emlékezetjavító orvosszerek még hiányoznak, többnyire csak ezen természetes lelki készségnek czélszerű gyakorlásában öszvepontosulnak. Legjobb 's legsükeresebb eljárás tehát e' dologban, mind a' két nemét az emlékezet kiművelésének, t. i. a' természetes készséget, és a' mesterséges bánásmódot egybefoglalólag hasznolni; és mivel az előbbi mintegy alapja és fő kelléke a' másíknak, azzal elsőben és teljesebben illik megismerkedni.

Legelső, a' mi kiváltképen jó és jeles emlékezetnek szerezhetésében, általános föltétel gyanánt, mind a' természetes mind a' mesterséges eszközökre nézve, megkivántatni látszik, kétség kívül az volna, hogy az emlékezetnek kiképezésére, már gyermekkorában az embernek, mihelyt abbeli természetes készségei és jellemzetei mutatkoznak, különös gond fordítatnék, a' gépelyes könyv nélküli tanulásra lassankint szoktatván, de semmikép sem erőtetvén őtet; még pedig leginkább olly tárgyak adatván elejébe, mellyeknek egész jövődő életében nagy hasznát veendi. Mert, a' melly érdeklések (benyomások) még gyenge elméjében a' gyermeknek, érdekes elbeszélések, 's ha lehet, jól eltalált rajzképek által, történnek, 's így a' gondolatoknak első tárgyaivá válnak, közönségesen abban úgy megöröködnek, hogy csaknem kitörülhetlenek lesznek. Ha ellenben illy hasznos emlékezetgyakorlás ifjanta elhanyagoltatik, vagy szinte illetlen és vétkes tárgyakra irányoztatik, — a' mi fájdalom! a' csélcsap és oktalan dajkák 's egyéb házi cselédek pajkos csevegései, ocsmány tréfái, lepcsés meséi, babonás ijesztgetései által, nem ritkán történik — később a' különféle eszmék 's ismeretek napról napra szaporodván, 's egymást helyükből észrevehetlenül kiszorítván, az emlékezetnek kiképezését és szilárdítását csak bajjal lehet megesszközölni, hibás irányzatát

pedig még nehezebb helyrehozni és megigazitani.

Mivel tovább ép és egészséges testi érzékszerek (organumok) igen sokat tesznek a' lelki tehetségeknek, 's így nevezetszerint az emlékezetnek is helyes kifejlődésére és szilárdítására, azon ismeretes állítás szerint, *mens sana in corpore sano*": látni való, mennyi függ attól, hogy a' gyermek testi egészsége különös figyelembe vetessék, és rendes életmód által föntartassék. Előbb kell tehát a' testnek kiképeztetnie, mintsem a' gyermeknek szellemi neveléséről okosan gondolkodni lehessen: különben, amint ötödik vagy hatodik évkora előtt lelki foglalkozásra szoríttatik, azon arányban testi növekedésére nézve bizonyosan hátra marad. Ezen okból ama' közmondásnak, hogy igen okos gyermekből ritkán lesz öreg ember, nem csekély jelentősége vagyon. Így többek közt ama' nevezetes Mirandolai Pico, ki már gyermekségében a' tudósak sorába lépett, többnyire betegeskedett, és 32 éveskorában mint egészen görnyedt vén ember halt meg. Ujabb időben még is e' dolog szinte nyereszkevé vált: miszerént némeily haszonleső 's érzéketlen szülők, ha valamellyik gyermekükben a' nyelvtanulásra, vagy másféle tudományra, de leginkább a' hangászatra különös képességet 's hajlamot tapasztalnak, az ilyen úgy nevezett csoda-gyermekeket, hogy a' kíván-

csi közönség előtt pénzért láttassák vagy hallassák, majom vagy vadászeb gyanánt, addig ügyesítettik 's idomittatják, míg mindenkép nyomorékká nem teszik.

Még, mielőtt az emlékezet föntartását és szilardítását előmozdító eszközök rendszerint tárgyalatnának, a' gyermekekre, kiknél e' működéssel legtöbbre menni lehet, sőt a' korosabbakra nézve is, néhány általános észrevételeket előterjeszteni szükségesnek látszik. Egyik az, hogy, amint az előbbi fejezetben valamenyire már érintve volt, az emlékezet egyedül, a' többi fölsőbb lelki és szellemi tehetségeknek, ugymint az észnek, értelemnek, ítéletnek 's akaratnak elmellőzésével, vagy kevesebb tekintetbe vételével, ne ápoltassék. Mert, ámbár tagadhatlan, hogy bármelly csinos ész, vagy átható értelem, az emlékezetnek hiányát ki nem pótolhatja; nem lévén e' nélkül elegendő s alkalmas tárgya az elmének, mellynek ügyelésében munkálkodó erejét valósággal kifejttesse és gyarapithassa: ámde az is igaz, hogy a' csupa emlékezet-tudós, ki csak másoknak bölcs mondásait 's okoskodásait utánozni, és akadozás nélkül elmondani képes, mintegy eleven és rögtönöző szótár lehet, a' nélkül mindazáltal, hogy, amint önállásu lényhez illik, maga okosan gondolkodni, vagy másoknak gondolatairól, a' józan észnek hagyománya szerint, ítéletet hozni merészkedne.

Ezután szükséges, hogy az emlékezet gyakorlásában, a' gyermekeknél és serdülő ifjaknál, a' gyakorlatul feifeendő tárgynak czélszerű választásán kívül, bizonyos határozott rendszer tartassék. A' tárgyra nézve ugyan, melyről már imént némi előleges észrevétel tetetett, főképen olly dolgok választassanak, melyek nem csak mindenik időkorra illendők, az az, akárkitől könnyen megfoghatók és emlékezetben föntarthatók, hanem olyanok is legyenek, melyek a' többi lelki erőket is melleleg érdeklik, és különösen a' szívnek nemesítését eszközölkék: p o. a' nyelvészet vagy számvetés elemes szabályai; a' szentírásból vagy remek-szerzők munkáiból válogatott erkölcsi sarkállítások, épületes versezetek stb. A' rendszer t illetőleg pedig: a' kisebb koru gyermekeknél elég, ha az előttök többször elmondott, vagy képekben mutatott növények, állatok, kézművek, történetileg jeles emberek stb. neyét 's némelly jellemző tulajdonságait, könyvnélkül előadni tudják: csakhogy mind ezekből egyszerre sokat ne, inkább naponkint valamit, 's ezt úgy kell megtanultatni velek, hogy több idő múlva is kikérdeztetvén, alkalmas feleletet adni képesek legyenek. Hasznos e' végre a' tanulnivaló szavakat vagy mondásokat a' tanulók előtt táblára fölírni, és mindnyájokkal együtt fónszóval elmondadni; mivel így a' látás és hallás által az emlékezet kétszeresen gyámolittatik. A' föl-

mondás alkalmával jelesen arra kell ügyelni, hogy a' tanulók, amint leczkéseket szórol szóra elmondották, annak rövid tartalmát és velejét saját szavaikkal is előadhassák, és minden új ismereteknél, melyeket nyertek, nemét is a' tudományoknak, melyhez azon ismeretek tulajdonképen tartoznak (ha p. o. a' vallás-, erkölcs-, természet-, történet-, földirat-tanhoz tartoznak-e ?) latározólag megnevezni, 's ebbeli már birtoklott ismereteikkel összefüggeszteni tudják. Ámde ezt rendszerint csak a' nagyobb koru és gyakorlottabb elméjü gyermekektől követelni lehet.

Végre, ha a' gyermekeknek 's növendékeknek nem csak testi és világi jóléte, hanem, a' mi ennél sokkal becsesebb és kíváncsabb, főképen erkölcsi és szellemi előmenetele — a' hová kétség kívül az emlékezetnek föntartása és szilárdítása kizárhatlanul tartozik — a' szülőknek és nevelőknek igazán szívéken fekszik, különös gondjokat oda kell fordítaniok, hogy ama' testi és lelki tehetségeknek kifejlődésére nézve olly igen veszélyes hatékonyaságu természetlen néma büntöl (önfertőzés szörnyétől) annál nagyobb vigyázattal és óvakodással tartóztassák az ő gondviselésük alatti serdülő gyermekeket, mennél könnyebben ők arra vetemedhetnek, és, ha e' gonosz már szinte szokássá rögzött volna benne, mennél nehezebben lehet belőle voltaképen kimenekedni.

Ennekokáért egyáltalában megkívántatik, hogy, a' növendékek a) más csintalan és kaczer gyermekek társaságától, a' mennyire lehet, jó móddal eltiltassanak, de a' mellett magányhelybe rejtezkedni, és henyélni se hagyassanak; b) vérhevitő fűszeres étkek vagy szeszes italok nekik ne adassanak; c) meg ne engedtsék nekik, vagy olly korán lefeküdni, vagy olly későn fölkelni, hogy sokáig az ágyban álomtalanul heverhessenek; d) puha és meleg pelyhes ágyruha helyett, inkább csak könnyű tömeges derekallal és takaróval láttassék el; e) nem csak különböző, hanem azonnemű gyermekek is ketten soha egy ágyban ne feküdjenek; f) szoktatni kell őket a' tisztaságra, miszerint friss vízzel télen is mindennap arcájokat, nyáron pedig néha egész testüket is, illendő fölvigyázat alatt, megmossák vagy füröszszék; de leginkább; g) a' szemérem, ugymint erkölcsi tisztaság legbiztosabb őrzője iránti gondos ügyelet és figyelmesség jó korán szívébe oltassék a' gyermeknek: miszerint még eszében is forgatni ollyast, a' mit véghez vinni nem szabad, illetlennek és tilosnak tartsa; e' végre; h) gyakorta nyomosan meg kell inteni a' gyermeket, hogy a' mindentudó és mindenüttlévő Istent szüntelen szeme előtt tartván, alattomban se merjen valamit elkövetni, a' mit szülői, vagy más tisztességes emberek láttára cselekedni áttallana. — Ha mindazáltal valamelly gyermek,

azért mivel szokása ellen magányosan szeret lenni, a' mellett arczája is sáppadt, komor, zavaros színre kezd változni, a' néma bűn gyanújába talál esni, szigorú vallatás vagy dorgálás helyett, tanácsosabb értelmes orvossal a' dolgot idején közleni, és czélszerű rendelését követni.

Már most, nem csak a' gyermekekre, hanem általában akárkire nézve is, az emlékezet föntartását és szilárdítását elősegítő természetes és mesterséges eszközökről szükség egymás után külön és határozólag, az előre kitűzött cél szerint, még röviden értekezni. Kettő itt a' kérdés, mellynek alapos megfejtésétől függ az egész dolog: első az, mikép kell a' természet rendelménye és intése szerint élni, hogy az emlékezetet, egyéb működés nélkül is, föntartani 's erősíteni lehessen? más az, mikép kell az emlékezetet téteményesen gyakorlani, hogy ez mennél nagyobb tökéletességre juthasson? Az elsőnek megfelelő a' helyes életrend (diaeta), mellyhez tartozik a' testnek, czélszerű étel és ital által naponkinti táplálata kívül, időközi mozgása, nyugalma, ruházata, lakása stb. Ezekről tehát, a' jelenvaló tárgyra vonatkozólag, némelly süketes rendszabályok és javaslatok különösen említendők.

Az étel 's ital iránt, ennek mind mennyisége mind minősége tekintetbe veendő. A' kelletnél több nem csak az emésztő erőt fölötte ingerli, 's ez által egyszersmind gyengíti, hanem magát az emésztést is nehezíti és a' vértömeget aránylag neveli: a' mi az emlékezetre nézve közönsleg ártalmatlan nem lehet. Az ivásban mégis nem szükséges olly rendszabályt tartani, miszerint csak akkor igyék valaki, mikor eszik. Ihatik bizvást, valahányszor szomjazik, sőt hasznosan reggel éhgyomorra is, de — vizet; legföljebb ebéd- és vacsorakor egy kevés bort vízzel vegyítve: csakhogy, a' mennyire lehetséges, a' viz tiszta és friss legyen; olly tiszta, mellyben legalább szabad szemmel vagy izlettel, semmiféle idegen zagyvaléket (agyag-, salitrom-, kénkö- stb. ragadékok) észrevenni ne lehessen: frissen pedig azt mondhatni, melly forrásból vagy mély kútból csak imént merített, 's mellyből még a' gyomorélesztő lég el nem röpönt. — Minősége az ételnek hasonlóképen figyelmet érdelmel: úgyhogy leginkább ollyan eledeltől magát kiki tartóztassa, melly tőle, sajátlagos egyéniségére nézve, okos megfontolás és többszöri tapasztalás után, ártalmasnak találtatott; mert különben gyomrát rontaná el, ennek munkásságát lankasztván 's emésztő erejét tompítván: e' mellett pedig, a' többnyire utána következő kábulatos főfájás miatt, az emlékezet is rövid-

séget szenvedne. Egy szóval: mennél egyszerűbb és vegyületlenebb az étel, annál minden tekintetben egészségesebb. Azért, kinek egészségére inkább, mintsem szájizlésének kérés ingerletére vagyon gondja, a' finomitott szakácsságnak készítményeit asztalától el kell távolítania; vigyáznia kell arra is, hogy meleg ételre töstént hideget (p. o. fagylaltat) ne egyék, 's ne igyék; szintugy igen keményet ne harapjon: máskép fogait könnyen meg sérthetné, holott ezeknek épsége, a' gyomorral szoros összefüggésük miatt, nem csekély eredményű, legalább eszközletesen, az emlékezetnek minőségére nézve.

A' czélszerű étel 's ital általi táplálék mellett, időnkint mozgásra is, még pedig kint a' tiszta és szabad légen, van szüksége a' testnek, hogy egészsége jó karban tartassék, 's egyszersmind lelki tehetségeinek is ez által nagyobb hatékonyság adassék. A' mi különösen ajánlható azoknak, kik szellemi vagy kézi foglalkozásuk miatt, zárt szobában vagy műhelyben sokáig ülni kénytelenek. Mert illy szoros helyben az embert környező lég, a' folytonos lehelet és párolgás által, lassankint poszadván, az életerőt, ezzel együtt pedig az emlékezetet is hovatovább rongálja. Avagy nemde a' tapasztalás is azt bizonyítja, hogy, midőn valaki majdnem az egész napot észmunkával szobájában töltvén, emlékezetét iránta már némi-

leg hűtelenkedni sejdítette, egykevés járkálás után a' külső szabad légen, azt ujjolag maga' helyén találta? Tehát, midőn esső, vagy erős szél, vagy másféle alkalmatlan idő, otthon tartóztató szorgos dolog miatt, kint járni nem lehet, legalább a' szobát úgy kell naponkint szellőztetni, hogy a' lég benne meg ne avasodjék. — A' mozgás pedig, noha általában az egészségnek föntartására, kivált a' fiataloknál, éppen szükséges: de a' szerfölötti, és szinte zsibbadásig folytatott, vagy mindjárt ebéd után kezdett, akármiféle erősebb testgyakorlás, semmikép sem javasolható. Legjobb, ha lehet, ebéd előtt, vagy utánna 3—4 órával ezt megtenni: csakhogy itt is szabott időrendet nem kell aggodalmasan tartani; különben a' megszokott rendtartástól bármelly okból történhető eltérésnek könnyen betegség lehetne a' következése.

Valamint a' napot éj váltja föl, midőn az egész természet mintegy szunnyadni látszik, úgy az embernek is, ha a' természet rendjét követni, és mind testi mind lelki erejét föntartani és gyámolítani akarja, a' munka és fáradság után ki kell magát pihennie, és mérsékelt nyugalom által új erőt 's élénkséget kell magának szereznie. A' nyugalom kétféle lehet: teljes és viszonyos. Amaz éjjeli alvással, ez pedig az előbbi fáradságos dolognak ideiglenes félbenhagyásával, és más köny-

nyebb 's kellemetes foglalkozással eszközöltetik meg. Az alvás se igen hosszszas, se rövid ne legyen; 8 óránál tovább aludni (a' csöcsömös kisdedeket és görnyedt véneket kivévén), nem hogy erősítésére szolgálna a' testnek, ezt inkább lankasztja, és majdnem egész nap tunyává és kedvetlenné teszi az embert: ellenben a' ki az álomnak 5 óránál kevesebb időt enged, ama' vidorságát a' testnek és léleknek nem fogja érezni, melly a' mértékletes alvásnak eredménye szokott lenni; 's így ennyivel több nappali órákban semmivel sem fog többet véghez vihetni, mint kevesebb idő alatt teljes élénksége mellett. Nem elég azonban éjjel csak ágyban feküdni, 's amugy féligmeddig aludni; hanem az álomnak, hogy új erőt és vidámságot szerezzen, csendesnek és huzamosnak kell lenni: a' mi ugy lesz meg, ha az ember nappali szorgalmatos foglalkozása után, vacsorára csak keveset és könnyű emésztetű étket, vagy semmit sem eszik, mellette vizet iszik, 's mindjárt azután le nem fekszik; de leginkább ha lefekvés előtt minden fejtörő gondolatokból kitisztulni, és nyugodt elmével lenni ügyekszik. Így a' csendesen beérkező 's észrevehetetlenül hatáskodó álom nem csak a' testnek erősítésére, hanem a' lelki tehetségeknek, következőleg az emlékezetnek szilárdítására is jótékony eredményü leend.

A' ruhának hasonlóképen, ugymint a' melly legközelebb érinti és fődözi érzékeny testünket, az életerő tevékenységébe nem csekély befolyása lévén, figyelmünket már ezen tekintetből is reá fordítani tagadhatlanul szükséges. Általában mondhatni, hogy ruhája annak, ki jó emlékezetet igényel, inkább szellős, tág és könnyű, mint meleg, szoros és nehéz legyen; azon természetes oknál fogva, hogy olly ruha, mellyben a' test szabadon mozoghat, 's ennek kigőzölgése tartalékra nem akad, a' lélek munkáinak gyakorlására is legalkalmasabb: a' mī különösen a' fej- és nyakfödőre nézve helyt talál. Azért, midőn szobában dolgozik valaki, főveg és nyakravaló nélkül tegye elmélkedéssel járó munkáját. Egyébiránt, ha valaki negyvenedik évszakát életének már túlhaladta, vagy csúzra, náthára, mellfájásra, harutra, hasmenésre stb. igen hajlandó, és az időjárásnak változása iránt nagyon érzékeny volna, annak nem árt, sőt tanácsos, legalább vidékünkön, az őszhó közepétől fogva, vagy még előbb is, mihelyt hideg napok beállanak, tavaszhoz elejéig, melegebb ruhába öltözködni. Különösen pedig, mivel a' lábaknak meghűtése, vagy éppen megfagyása, majdnem legkellemetlenebb érzeménnyel hat az egész emberre, azokat, kivált nedves hidegben, mikor kint kell járni, lenfonálból szőtt vagy kötött egyes

kapczán fölül, még egygyel, vagy itatós papírral, be kell takarni. *)

Eddig az emlékezet-szilárdító természetes eszközökről a' jelentékesebb rendszabályok nagyból előterjesztvén, hátra van még, hogy az ide tartozó mesterséges bánásmód is rendszerint tárgyalassék. Ez ugyan mivoltiképszintügy gyakorlásban áll: de, mivel nincs ember, a' ki emlékezetét tudta nélkül is naponkint nem gyakorolná, folyvást olly tárgyak

- *) A' pamutszövetű kapczák, ingek vagy hálósövegek, a' len- vagy kenderből valók helyett, nem javasolhatók: azért mivel a' testből párolgó gőzt magukhoz vevén, a' külső légre át nem eresztik, 's azon dohosan a' testbe visszaszívárogtatják. És ebben kell keresni annak egyik főokát, hogy illy pamutféle készítmények által a' rüh, himlő, közvény, sorvadás, dögvesz, olly könnyen ragadnak másokra, és tovább terjednek. Egyébiránt általában is nem csak az időváltozás tekintetéből, hanem a' tisztaság és egészség föntartása végett is, más ruhafélét ugyan, ha lehet, többször változtatni, vagy minden esetre jól kiszellőztetni, a' belső fejérruhát és lábbelit pedig minden héten, legalább egyszer, más tisztával felváltani szükséges.

akadván elejébe, melyek észrevetetnek és emlékezetben tartatnak tőle; itt nem illy közönséges vagy szándéktalan, hanem szorgalommal kinyomozott, jól elrendezett, és szorosabb értelemben vett gyakorlatról van a' beszéd. E' végre pedig a' tapasztalásból meritett következő igen egyszerű segédeszközök leginkább szolgálhatnak, ugymint:

1) Mivel a' jól értett dolgot könnyebb megtanulni 's emlékezetben föntartani az értetlennél, azon kell iparkodni, hogy a' tanulnivaló dolog előbb mindenkép fölvilágosíttassék és értelmeztessek. A' mi természet szerint csak olyan dolgok iránt kivihető, melyek az értelem tevékenysége alá tartoznak; más gyakorlat kívántatván olyanokra nézve, melyeket csak gépelyesen tanulni lehet, mint p. o. bizonyos számokat, és különféle rideg neveket. Az értelmezés pedig ugy eszközöltetik meg, ha valamelly dologról gondolatunkban fölmerült, vagy előnkbe terjesztett eszmék 's képzetek amannak mindennemű tulajdonságai és körülményei, ugymint rendje, okértéke, eredménye viszonyzata (más dolgokkal kinyomozható összefüggése), hasznossága stb. szerint, tekintetbe vetetnek és szorgalmasan átvisgáltatnak. Mert mennél több oldalról szemléltetik és visgáltatik a' dolog, annál élénkebben fogatik föl, 's annál mélyebben nyomódik az emlékezetbe, következőleg állhatatosabban fön is marad benne.

2) Mivel az, a' mi lassan és gyakrabban fordul meg elménkben, az egyszer és hirtelen átfutónál könnyebben fogatik meg észszel, 's ebben tovább letartóztathatik; a' tanulnivalót nem elég csak jól megérteni, hanem egyszersmind többször és fontolva átolvasni 's elmében forgatni szükséges. A' történetiratban előakadó tulajdonnevekre és az évszámokra nézve pedig, hogy el ne felejtessenek, igen hasznos ezeket magának különösen följegyezni, és többször figyelemmel áttekinteni. Sőt ezenkívül, az emlékezet szilárdításán általában sokat segíthet az ember, ha föltett szándékból figyelmét a' körülötte történt vagy önmagától származott cselekedetekre és beszédekre úgy fordítja, hogy ezeket, estére kelvén, elméjében zavartalanul megújithassa, 's rólok némikép számot adhasson magának: a' mi egyszersmind erkölcsileg lelkiismeret vizsgálása gyanánt is szolgálhat.

3) A' mi több külső érzékek, ugymint látás, hallás, izlés, tapintás által egyszerre közöltetik a' lélekkel, erősebben behat belső érzékenységünkbe, ez által pedig az emlékezetet is eszközöleg fogatosabban és tartósabban érdekli, mintsem az, a' mi csak egygyel vetetik észre. Azért méltán ajánltatik a' tudományokban még keveset jártas tanítványoknak, hogy, a' mit betéve kell tanulniok, ne csak könyvből többször figyelemmel olvassák, hanem maguknak le is írják, és fön szóval elmondogassák,

vagy más valakivel értelmesen olvastassák, 's ők vigyázva halgassák; vagy egyszersmind bele nézván az írásba, az olvasónak szavait nem csak fülükkel, hanem szemükkel is kísérik.

4) A' tapasztalásból tudhatni, hogy bizonyos éneklő madarak azon hangokat 's dalocskákat, mellyek előttök későn estve, mikor még ébren vannak, füttyüléssel, vagy alkalmas hangszköz által zengedeztetnek, leghamarább utánna füttyülgetni tanulják: nem különben akármelly ember is az olyan tudományos tárgyakat, mellyeknek mennél gyorsabb és tökéletesebb megtanulása nagyon illeti őtet, (midőn p. o. az iskolai tanulmányokat más nap könyv nélkül el kell mondania, vagy nyilvános beszédet kell tartania) legelőbb megfogni és emlékezetben legtovább föntartani képes, mellyeket estve a' lefekvés előtt jól átvisgált, és reggel teljes megtanulás végett újra elővett. Mert az alvás előtt fölfogott észképek másfélektől az emlékezetből egykönnyen ki nem töröltetnek, 's azért benne jobban és hivebben fön is maradnak: reggel pedig, mindjárt a' fölkelés után, a' lelki erők szinte megújulván, valamit fölfogni és megjegyezni legkészebbek. Csakhogy ezen segédszerrel, az említett 's hasonló szorgos eseteken kívül, nem tanácsos széltében élni; nehogy, amint főlebb már érintve volt, a' csendes éjjeli álm az által gátoltatván, másféle bajok is következzenek utána.

5) A' könyvnélküli tanulás, az emlékezetnek szilárdítására nézve, az által is hathatósan elősegittetik, ha azon helyek valamelly könyvben vagy kéziratban, a' hol érdekesebb tanulnivaló dolgok állanak, óntollal aláírt vonal vagy más jelzet által különösen megjegyeztetnek. Ha pedig valaki saját írásába foglalt szellemi készítményét betéve úgy megtanulni kívánja, hogy ennek elmondásában emlékezete őtet valahol meg ne csalja; ama' készítményt nem egy folyamatban, hanem kisebb (de még sem igen rövid) szakaszokban, és ha lehet, nagyobb alakzatú (p. o. egész vagy negyed ivnyi hosszúságú) papirosban kell írnia; és, ámbár több javítgatások találkozának is benne, ebből kellene még is tanulnia, és csak az elmondás után azt egészen letisztáznia: máskint megváltozván az előbbi kijobbitott írásbeli helyek, a' hová figyelmét a' tanulás közben bizvást irányozhatná, csak zavart okozna emlékezetében, 's ezt tetemesen akadályozná.

6) Valamint bizonyos hangeszközöken és kézijakon kifeszített húrok, az által hogy néha megtágíttatnak, vagy másfélékkal felcseréltetnek, rugékony erejükből semmit sem vesztenek, sőt, mikor ismét kasznukat venni kell, annál alkalmasabb szolgálatot tesznek: hasonlóképen az ember is, gépelyes alkotmányára nézve, nem csak semmit sem árt azzal emlékező tehetségének, hanem inkább új erőt 's

élénkséget ad, ha időnkint figyelmét némelly föllengő 's nehezen érthető tárgyaknak vizsgálásától el, és más járatosabb és könnyebb ismeretűekre fordítja. Mert azon egy, kivált nagyon észfeszítő dolog mellett sokáig mulatozni, közönségesen unalmas szokott lenni; az unalommal végzett dolog pedig csak időt töltet az emberrel, a' nélkül hogy különös haszna következne belőle. Illy tárgyváltoztatás mindazáltal csak olykor, midőn azon egy dolog iránt szinte hanyatlani látszik kedve az embernek, vetessék elő; nehogy gyakrabban történvén, könnyelműségre és csélesapságra fajuljon: a' mi szintugy erőtlenitené és zavarba hozná az emlékezetet.

7) Általában szorgalmatos önvizgálat szükséges, hogy megtudhassa az ember, minő viszonyok és körülmények közt mutatja ki leginkább eredményes munkálkodását szellemi tehetsége. Ezt cselekedték oly férfiak is, kik ismereteiknek gazdagságánál fogva, tudosságukról nagy hirt, nevet szereztek maguknak: noha e' dologban némellyek szinte csodálatos, 's azért követésre éppen nem ajánlható, különösségre vetemedtek. Így Descartes naponként 18 órát, betett ablaktáblák és lámpavilág mellett, ágyban fekvé 's észszel dolgozva, töltött; mivel illy háborgatlan helyzetben szellemét éroteljesebbnek találta, mintha külső érdeklések koszá járultak volna (?) Male-

branche hasonlókép setétben elmélkedni szeretett; mivel a' világosság, véleménye szerint, akadályozta volna őtet. *Mozzerari*, nevezetes történetíró, fényes nappal is gyertyavilág-nál dolgozott: úgy hogy azokat, kik ilyenkor látogatták őtet — mintha az egész földön *Cimmeriai* setétség létezne — égő gyertyával a' külső ajtóig kísérte. *Blondell D.* ha dolgozott, vagy aludt, szobájának alsó padlatján könyvek között, mellyeknek segedelmével dolgozott, feküdni szokott. Így mások csak szobában, mások ottkinn jobban tanulhatnak. Kiki tehát, a' nélkül hogy rendkívüli cselekvésmódhoz szoktatná magát, azt kövesse, melyet, sajátlagos egyéniségéhez és körülményeihez képest, szellemi tehetségeinek kifejtésére, és nevezetszerint emlékezetének szilárdítására legalkalmasabbnak 's eredményesebbnek tapasztalt.

Az előszámlált, többnyire tapasztalásból származó általános rendszabályokon kívül, mellyeknek czélirányos haszonvételével egy okos ember emlékezetének javíttatásában jóféle előmenetelt tehet, már régen különös rendszer, *Mnemonic a* (*ars*), az az, emlékezetten vagy emlékezetügyelő mesterség neve alatt találtatott föl: mellynek fő czikkeivel, a' mennyire ezek akárkitől gyakorlatba vehetendők, voltaképen megismerkedni, nem lesz érdektelen.

Egyik az : ha valaki bizonyos számu tulajdon neveket sorban megtanulni és folyvást emlékezetben tartani ügyekszik, azoknak első betűiből szerkezzen egy új, bármelly idomatlan és értelmetlen szót : mellynek rideg betűi ama tulajdon nevekre vonatkozván, ezeket egymás után kijelentsék, 's eszébe juttassák az embernek. Nehány példák e' dolgot jobban megvilágosítani fogják. Így, ha valaki azon hét halmot — mellyeken Roma városa hajdan épülve volt, 's mellyeknek nevei ezek : Palatinus (mons, collis), Capitulinus, Aventinus, Quirinalis, Viminalis, Exquilius, Coelius, — elfelejteni nem akarná, az által segithetne magán, hogy e' hét tulajdon névnek első betűiből eme' szokatlan és valamennyire nehéz kiejtésű szót „P c a q v e c” készitené: a' hol mindenik betű azon hét névből sor szerint egyet jelentene. Mert az igen természetes észmeszővetkezetnél fogva, eszében tartván azon egy öszvetett szót — a' mi nem szinte nehezen esik, — az általa jelentett rideg nevek is könnyen eszébe juthatnak. Még jobb azonban, ha az imigy öszveszerkezett betűk által értelmes szavak alkottatnak. Így a' szépművészet ki-lencz költeményes istenasszonyai, ugymint: Terpsichore, Urania, Melpomene, Polyhymnia, Euterpe, Calliope, Clio, Erato, Thalia, ezen deák szavakkal „tum peccet”, első betűik által alkalmato-

san kijelentetnek, és emlékezetben is könnyen föntartatnak. Mikor pedig valamely emlékezetesebb nevek merő hangtalan betűkkel kezdődnek, mellyeket összealkotva éppen nem, vagy bajjal lehetne kiejteni; akkor nem az első betűket, hanem az első szótagokat kell választani, 's egy szóba összevoglalni. Ilyenek a' Görögország régi hét bölcseinek nevei: Perian-der, Solon, Thales, Pittacus, Bias, Chilon, Cleobolus, eme' két szóban „Pe-so-tha-pi Bi-chi-cle”, kijelentve. Néha ismét, midőn egy első betű kétségesse tenné a' nevet, mivel mást jelentők is illy betűvel kezdődnek, a' két első betűt szükséges azon új szerkezetű szóban összevesszedni: p. o. ama' négy hónapot, mellyek 30 naposak, t. i. Aprilis, Junius, September, November — úgy lehet, emlékezet gyámolítása végett, a' többtől megkülönböztetni, ha mindenikből a' két első betű ezen egy szóba „Ap-jun-se-no” foglaltatik.

A' másik ezen tárgybeli rendszernek alapja az úgy nevezett topologia (helyszabás): melly szerint valaki eszméit bizonyos helyzethez a' végre függeszti, hogy ennek szemlélésekor azon eszméről is azonnal megemlékezhessék. E' rendszer csak annyiban különbözik az előbbi 5. szám alatt kitett rendszabálytól, hogy itt nem valamely könyvben vagy iratban találkozó, hanem más külső helyre vonatkozik

a' dolog. Különös hasznát vehetik ennek a' hivataloskodni kezdő, vagy szokatlan nyilvános helyen föllépni tartozó egyházi 's világi szónokok, ha, ne hogy a' hallgatók sokasága, és a' helynek előttök ujsága által meglepetvén, szavalatukban főnakadjanak, előbb ott eltájékozván magukat, azon helybeli kitűzött bizonyos tárgyakra (p. o. oltárookra, oszlopokra, ablakokra stb) lélekben irányozzák főbb részeit és szakaszait beszédjeknek. Nem különben, a' kik valamely országban vagy tartományban létező jelesebb városoknak, hegyeknek, folyóknak stb. neveit fris emlékezetükben tartani kívánják, czélt legbiztosabban úgy érhetnek, ha valamely szabatos földrajzban ama' tárgyakat jól megjegyzik, és többször átnézegetik. Minekokaért földiratot illy rajzok nélkül tanulni, majdnem annyi, mint következő elfelejtés fejében fáradozni.

Haszonvehető tovább, az emlékezet könnyebbitésére nézve, a' jelképes (symbolica) rendszer is: midőn bizonyos tárgyak alkalmas jelképek által értelmesítettnek 's emlékezetben fölélesztetnek. Csakhogy illyen értelmesítő és emlékeztető jeleknek a' jelenteni szándékolt tárgyakkal valóságos vagy képzelt viszonyban 's öszvefüggésben kell lenniük: máskint azon gondolatlanul választott jelkép vagy jelelmény mellett is, utóbb nem tudná bizonyosan az ember, mint akart általa jelenteni; mint p. o. ha

valaki e' végre zsebkendőjén gombot kötven, legföljebb arra emlékeznek, hogy valamint akart az által eszébe juttatni; de mit? arra, sok tündés után is, valamint Nabukodnezár éjjeli látományára (Dán, 2, 1.), voltaképen már nem emlékeznek. Ellenben, a' ki botját készitené elő, vagy pecsétjét állítaná szembetünö helyre, vagy papirospénzt tenne naptárába, rápillantván, azzonnal érthetőleg megintetnék, az első által ugyan, hogy valahová kell mennie; a' másik által, hogy levelet kell írnia; a' harmadik által, hogy nem sokára házbért, vagy másféle adósságot kell fizetnie. Ha csak ezen utolsóra nézve, némellyik talán Themistoklessel szeretne tartani, ki azt állította, hogy a' feledékenység mesterségére inkább, mintsem jó emlékezetre kíván szert tenni: mely nyilatkozásáért Cicero ötet, és méltán, meg is dorgálta.*)

Mind a' két mostan előadott rendszernél, a'megemlékezésnek könnyebbitése iránt, helye-

*) Illy jelképes rendszer gyanánt szolgálhat ama' gyakorlat is, mely szerint, midőn valamely könyvben véletlenül félbe kell szakasztani az olvasást (vagy imádságot), ha nem sokára ezt ismét folytatni lehet, a' könyv addig ott nyitva hagyatik; különben pedig egy a' könyv hátához belől ragasztott vékony zsinor vagy pãpírszelet a' folytatni való lap közé tetetik.

sebbnek és foganatosabbnak látszik, a' megjegyzeni és emlékezetben tartani való ismereteknek versekbe foglalása, 's illy verseknek könyvnélküli megtanulása. Mert a' versezetek általában, minthogy kellemetesen hangzó bizonyos szótagmértékhez szabva vannak, nem csak, ha megkedveli egyszer és megszokja valaki őket, könnyü munkával megtanultatnak, hanem egykönnyen el sem felejtetnek: úgyhogy, bármelly számos verseket tanult valaki fiatalkorában, még vénségében is hiba nélkül elmondani képes. Legalább vannak elegendő példák, hogy ezelőtt, midőn a' szabatos és mindenkép becses deák nyelv nagyobb divatban volt nálunk, többen is találkoztak, sőt éltes tudósaink közül hihetőleg néhányan mai napiglan találkoznak, kik Virgilius' vagy Horatius, vagy mind a' kettőnek versekben szerkezett jelesebb munkáit betéve rendesen előadni tudták 's tudják. Ha pedig versekből álló egész munkákat könyvnélkül megtanulni, és folyvást emlékezetben tartani lehet, néhány verseket annál könnyebben lehet. Így a' följebb említett, napszámra nézve különböző hónapokat, egy hallásra vagy olvasásra is, ki nem tanulhatná, és fejében ki nem tarthatná meg?

„Junius, Aprilis, Septemque, Novempue triginta:
Unam plus reliqui; viginti Februarius octo”.

Azért valóban jó és szerencsés gondolat volt Alvari Eman. mult századbeli nyelvtanártól, a' deák nevek különböző nemeit, és az igék elmult idejét 's hanyatlóját határozó szabályokat ezen ismeretes szinte deák versekbe foglalva, a' deák nyelv tanulóinak nagy emlékezeti könnyebbségükre, előadni.

„Quae maribus solum tribuunt stb” — és:

„Simplicium leges ferme conjuncta stb.”

Bár találkoznának most is, kik ezen érdemes férjfiúnak példája szerint, a' magyar nyelvtan fő szabályait, bibliai 's honi történetek', vagy föláírat' rövid foglalatját, a' régi Kistükör mintájához alkalmazva, noha nem legcsinosabb, de még is szabatos és értelmes magyar versekben, az elemi iskolás gyermekek számára, szerkeztetni, unalmas vagy dicstelen vagy hálátlan munkának nem tartanák!

Végre, valamint különféle hasznos kézműveknek és mesterségeknek föltalálására vagy tökéletesbitésére, ugy az emlékezet szilárdságának megeszkozlésére is sokaknak eseti okot, alkalmat 's ösztönt szolgáltatott a' — szükség: melly e' dologban azoknál különösen helyt talál, kik egyik vagy másik fő érzéknek (érzés műszerének) p. o. a' látásnak vagy hallásnak hijával vannak; kik is ez által mintegy kénytelenítettnek, sok olyan dolgokat emlékezetükben nyomosan megjegyezni, 's ekkint ennek tehetőségét és működését folyvást gyako-

rolván, azt egyszersmind szilárdítani, melyeket más ép látásu és hallásu emberek, mivel-hogy sokféle szembetűnő és fülérdeklő tárgyakról elfoglaltatván elméjük, kevesebb figyelemmel kísérhetnek, emlékezetükből hamarabb ki is szalasztanak. Jelzetes e' tekintetben egy század előtt Hannoverában élt 40 éves vak tanító, kiről az a' hír terjedett, hogy emlékezetét annyira hatalmában tartani tudta, miszerint egyszer hallott ezer különféle szavakat nem csak elejébe adott rendben, hanem visszafelé is, szintugy 9-10 sor számot azonnal fölfogni, 's akadék nélkül elmondani, sőt akár-melly hosszú beszédet szórulszóra ismételni, számtalan történeti éveket és jeles emberek neveit rögtön előidézni képes volt. Egy másik vak ember pedig, hiteles szemtanu tudósítása szerint, azon városban, a' hol lakott, mindenik utcának hosszát, és a' házaknak maga' lakásától számítandó távolságát ugy kinyomozta, 's emlékezetében olly hiven följegyezte, hogy akármellyikre vezető nélkül tévedetlen ráakadhatott. Még egy másik vak, nem rég (1837) ama' hires Labourdonnaye királyosdi (Schach) — játékkal versengeni ajánlkozott, olly föltétel alatt, hogy ez is a' játéktáblára soha se nézzen; 's így mind a' kettő csak emlézve (betéve) játszott: a' mihez kétség kívül ritka képzelődő 's emlékező tehetség kívántatott.

Befejezésül az újabb bölcsészet többször nevezett mesterének — Kantnak — ide vonatkozó észrevételét előhozni méltónak látszik. Ő azt állítja, hogy rendkívüli emlékezetű emberek hasznosak ugyan, a' mennyire más gyenge vagy késedelmes emlékezetűeknek, bizonyos történeti-idő- 's helyadatoknak, vagy tulajdonneveknek idézetében, segítségül lehetnek: ámde magukra nézve, az ítélő tehetség, illy roppant tömege alatt az emlékezetekben tartott ismereteknek, annyira lenyomatik és háttérbe szoríttatik, hogy, midőn ki kellene magát tüntetnie, majdnem egészen hiányozni látszik benne; amint viszontag azok, kik éles észszel és sükeres ítélettel bírnak, emlékeztükre nézve ritkán jelesek. Azonban, ha van is valami tagadhatlanul igaz e' dologban, bizonyos lévén, hogy, miután a' lelki tehetségek nem szoktak közönségesen szintazon emberben egyenlő erélyt és hathatoságot mutatni; kiki pedig azon tehetséget, mellyel jobban érzi magát ellátva lenni, jobban szereti gyakorolni, 's így egyszersmind szilárdítani: igen természetes, hogy a' többi tehetségek aránylag benne műveletlenek, 's ugyanazért látszatra terméketlenek, és a' többiekhez képest, silányabbak is maradnak: általában mégis azt vitatni igazsággal nem lehet; mert, azonkívül hogy az ítélő tehetség és emlékezet egymásnak kölcsönös segedelme és viszonyérdeklése nélkül

alig gondolhatók, nem lévén amannak e' nélkül elegendő tárgya 's talpszere (anyaga), mely körül tehetőségét kifejttesse és gyakorlatba vehesse, az emlékezetnek pedig ítélet nélkül illendő képessége, a' föntartani való tárgyaknak helyes megválasztására; — vannak nyilvános példáink is több régi és mostani tudósokban, kiknél az ész, értelem, ítélet illy rendkívülinek tetsző emlékezettel szinte párosodva találtattak 's találtatnak. A' régiek közül Cyrus minden katonáinak nevét betéve tudta; Mithridates 22 különböző nemzetnek királya, valamennyi-
nek nyelvét megtanulta.*)

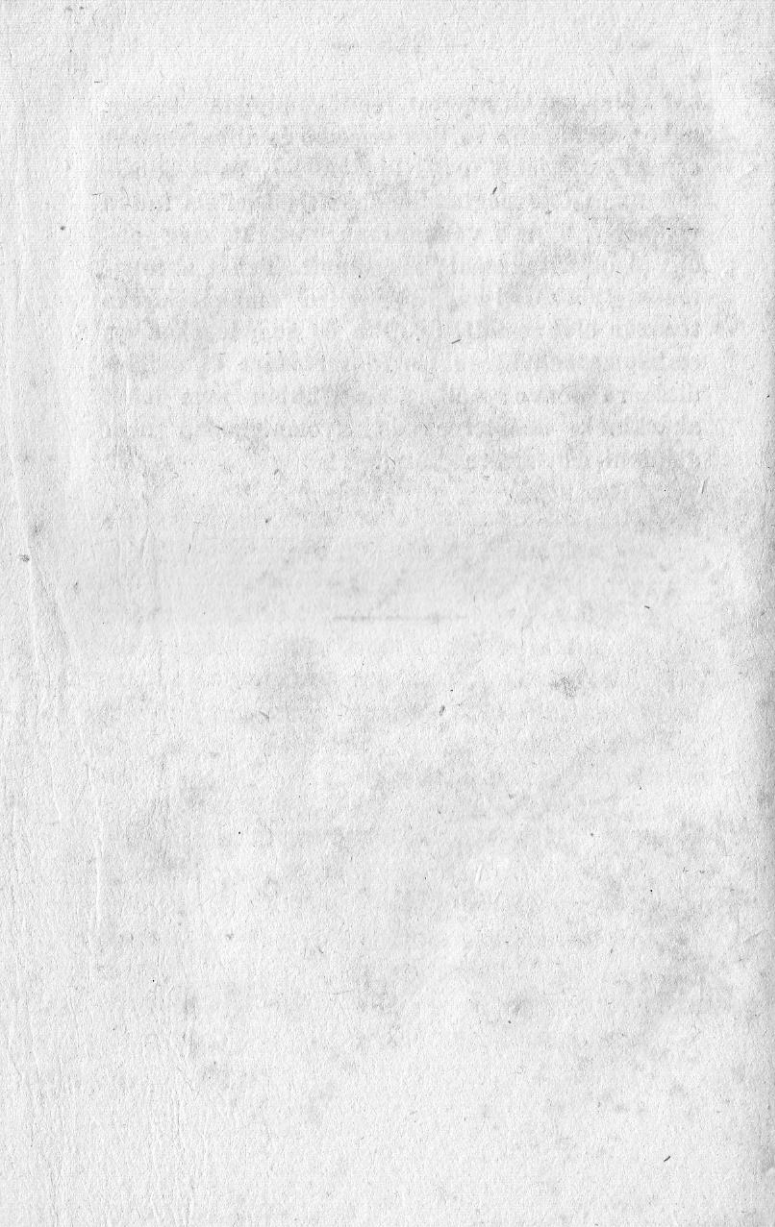
Későbbi időben Scaliger G. J. egyszer átolvasott 80kétsoros versezetet, 's tőle irt valamennyi verseket — atyja pedig, Scaliger Jul. C. egy nap 200 verset készíteni, és más nap fejéből leírás végett elmondani — Bonnet, ama nevezetes Genfi bölcselkedő, 25 lapra terjedő 45 czikkeit tulajdon szerkezetű könyvének szórulszóra emlékezetében föntartani — képes volt. A' most

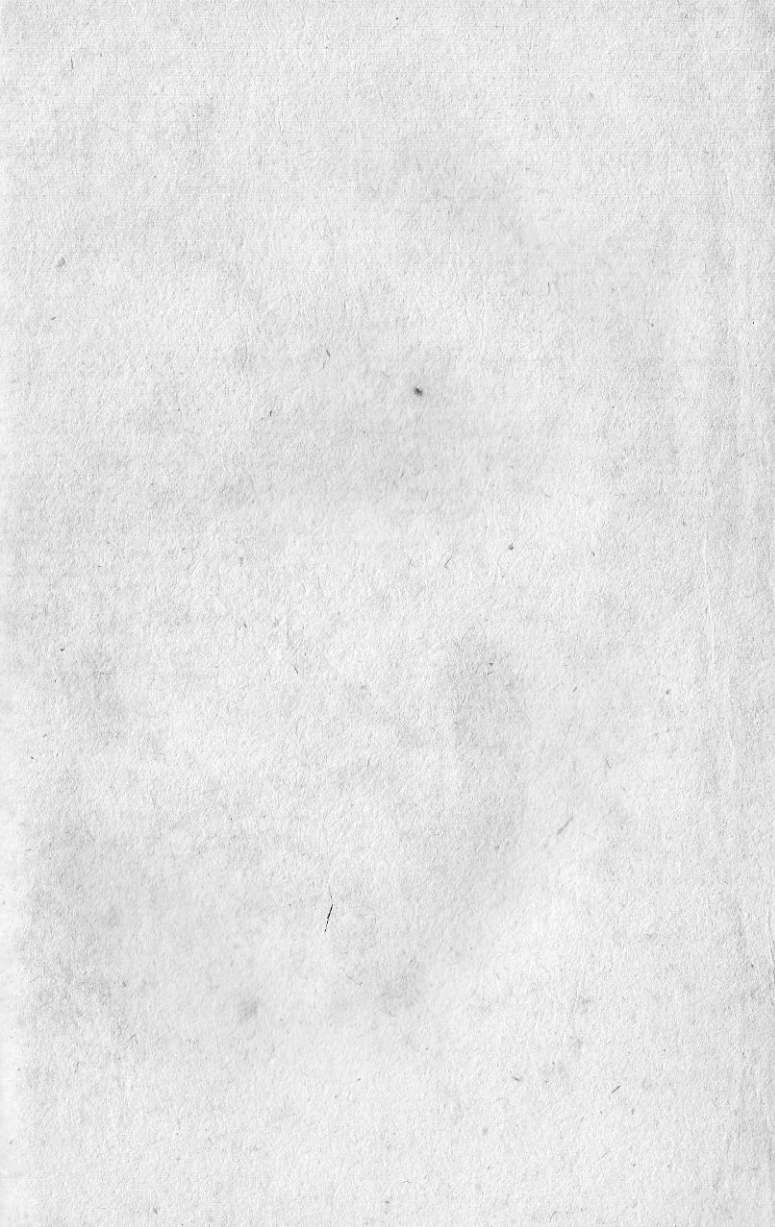
*) Ezek közé méltán sorozható I. Mátyás (Hunyadi másképp Corvinus Matyás) hajdani Magyar királyunk is: ki, több életiróinak bizonyítása szerint, mindennemű egyházi és világi tudományokban kitűnő jártassága mellett, majd minden Europai nemzetek nyelvén beszélni, és köz katonái közül is akárkit tulajdon nevénel szólítani tudott.

élők közül (földieinknek szerénységét kimélni akarván) csak azon nagy hirű olasz nyelvtudóst, Mezzofantit, említem: ki 32 nyelven folyvást írni és beszélni tud. Erről ugyan némelly ujságírók azt kiresztelték, hogy beszédjéből senki sem tud eligazodni, mivel ő minden kitanult nyelvből a' szavakat öszvekeveri, zavarja; sőt hogy esze is megtévedt volna: de ezen irigységből-e? vagy más gonosz akaratból származott koholymányt váltig megeczáfolja 's hazudtolja azon körülmény, miszerint ugyanő 1837. szinte bibornoknak kineveztetett: melly egyházi főméltóságra csak mindenkép jeles és érdemes férfiak választatni szoktak.

Megeczáfolandó utóljára azon előitélet is az öregségre nézve: — melyet többnyire az öregek, gondnélküli és nyugalmas életet igénylő jellemzésük által, maguk helyben hagyni 's igazolni látszanak — mintha t. i. vénkorában az ember emlékezetét ápolni és föntartani nem volna képes. Balgaság! Nem a' vénkor magában, hanem a' hivalkodás és kényelgés okozzák főképen az emlékezet gyengülését 's a' feledékenységet az élemedett emberekben. Gyakornak ők csak folyvást ezen lelki tehetségüket, naponkint néhány versecskét a' szent írásból, vagy más remekírók érdekes munkáiból, figyelmesen olvasgatván, és könyv nélkül jól megtanulván, tapasztalnák bizonyára, hogy nem olly gyenge és hűtelen emlékezetük, a' mineműnek,

bal véleményük szerint, lenni gondolják. Avagy, mihez kívántatik valljon erősebb és állhatatosabb emlékezet, mint egy idegen bő és csinosított nyelvnek megtanulásához? és mégis tudva van, hogy C á t ó vénkorában görögül, még pedig jó előhaladással, megtanult. Tehát a' folytonos gyakorlás, amint e' munkácskában többször előhozatott, fő alku és segédeszköz az emlékezetnek kívánatos föntartására és szilárdítására nézve: melyet ezen okból nem lehet akárkinek ismételve és nyomatékosan nem ajánlani és szívére kötni.

Nyomatott Veszprémben 1845.